

Unge
funksjonshemmede

Stå opp mot hatprat!

Om mobbing og hatprat i skolen mot personer med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom

Forord

Tusen takk til alle som stilte til intervju og delte sine erfaringer med oss, og til alle som deltok i Unge funksjonshemmedes spørreundersøkelse. Det hadde ikke vært mulig å lage denne rapporten uten dere. Tusen takk til referansegruppen som har brukt tid og ressurser på å bistå prosjektleder gjennom prosjektperioden. Referansegruppen har bestått av Eirik Rise fra Stopp hatprat, Nina Nordvik fra Utdanningsforbundet, Elise Øksendal fra Statped og Hilde Margrethe Hegna og Nina Grini fra Læringsmiljøsentret.

Til slutt, en stor takk til Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet som har finansiert prosjektet.

Rapporten er utarbeidet av Maren Hagen Fuglesang ved Unge funksjonshemmede, 2020.

Illustrasjoner: Thomas Sørli Hansen.

Oppsummering av rapporten

Denne rapporten ser på hvordan mobbing og hatprat i skolen mot personer med funksjonsnedsettelse eller kronisk sykdom kan se ut og hvilke konsekvenser det kan resultere i. Dette omfatter ulike ubehagelige, negative og krenkende opplevelser. Rapporten presenterer unge med funksjonsnedsettelse sine erfaringer fra skoletiden og hvordan ungdomsskoler og videregående skoler jobber med tematikk knyttet til mobbing og hatprat. Vi ser også på hvor bevisste skolene er på tematikken med tanke på elever med funksjonsnedsettelse.

Hovedkonklusjoner

- Skolen har et lovfestet ansvar for å skape et trygt og inkluderende miljø med nulltoleranse for diskriminering, og som fremmer mangfold og likestilling. Mange av våre informanter opplever at skolen ikke har tatt dette ansvaret på alvor. Rapporten viser at unge med funksjonsnedsettelse eller kronisk sykdom møter fordommer og opplever ubehagelige hendelser, som mobbing og hatprat, på skolen relativt ofte på grunn av funksjonsnedsettelsen sin. Slike opplevelser kan få negative konsekvenser.
- Flere unge opplever å ikke bli inkludert i den ordinære undervisningen, eller at skolen ikke tilrettelegger slik at de kan delta på turer og andre aktiviteter. De føler seg ekskludert og at det blir vanskelig å ta del i fellesskapet og det sosiale på skolen. Unge opplever at skolen kan være med på å understreke at de er annerledes enn de andre elevene. Tilrettelegging og bruk av hjelpemidler kan medføre at en elev ses på som annerledes, derfor er det viktig at skolen håndterer dette på en god og inkluderende måte.
- Unge opplever at skolen har liten forståelse for situasjonen deres, og at de hverken blir sett eller hørt. De ønsker å oppleve og være en del av et inkluderende klassemiljø hvor lærere og ansatte har god kompetanse og kunnskap om funksjonsnedsettelse og situasjonen deres og klarer å forebygge og håndtere krenkelser, slik at fordommer og barrierer de møter på i skolen kan brytes ned.
- Flere av skolene gir uttrykk for at det er mer utfordrende å få til inkludering og tilrettelegging når funksjonsnedsettelsen er usynlig enn når den er synlig. Flere av de unge opplever at det er mer kunnskap og større forståelse for synlige funksjonsnedsettelse enn usynlige.
- Rapporten viser at skjellsord og utsagn knyttet til funksjonsnedsettelse eller diagnoser ikke kun rettes mot elever med nedsatt funksjonsevne, men også brukes mot elever uten funksjonsnedsettelse. Ved å bruke slike utsagn og ord praktiserer mange hatprat og bidrar til å reproducere og normalisere negative holdninger og stereotyper om personer med funksjonsnedsettelse, ofte uten å være klar over det selv.
- Det er viktig å se på strukturene på skolen og i skolemiljøet som gir grobunn for eller tillater negative handlinger, som mobbing og hatprat, for å skape et godt og inkluderende skolemiljø.
- Skolene vi har intervjuet har fokus på mobbing og jobber systematisk med dette, men er ikke nødvendigvis like bevisste på elever med funksjonsnedsettelse i denne sammenhengen. Flere av skolene gir også uttrykk for at de ikke er så bevisste på hatprat. Imidlertid viser skolene en vilje og motivasjon til forbedring.

Innhold

Innledning	5
Formålet med prosjektet og rapporten	5
Mobbing og hatprat	6
Hva vet vi om mobbing og hatprat mot personer med funksjonsnedsettelse?	8
Skolens ansvar og plikter	9
Om undersøkelsen	10
Spørreundersøkelse	10
Dybdeintervjuer	11
Hvilke erfaringer har unge med mobbing og hatprat?	12
Omfanget	13
Mangelfull oppfølging av ansvar og plikter	15
<i>Fordommer og manglende kunnskap</i>	15
<i>Mangelfull tilrettelegging</i>	17
<i>Ekskludering og annerledesgjøring</i>	17
Opplevelser med å si ifra til skolen	19
Hatprat	21
Konsekvenser	23
Gode opplevelser og nøkkelpersoner	25
Hva forteller skolene?	28
Negativ språkbruk	28
Tiltak	30
Varsling	31
Inkludering og tilrettelegging i undervisning	32
Retter blikket mot skolemiljøet	34
Vilje og motivasjon til forbedring	36
Anbefalinger fra Unge funksjonshemmede	38

Innledning

Personer med funksjonsnedsettelse møter fordommer og diskriminering hver dag på flere arenaer, og flere er delvis ekskludert fra flere områder i samfunnslivet som arbeidsliv og utdanning. Personer med funksjonsnedsettelse blir ofte nevnt i forbindelse med arbeid mot diskriminering og fordommer, men likevel også ofte glemt. 1 av 3 personer med funksjonsnedsettelse blir utsatt for hatytringer. For barn og unge er skolen en viktig arena for læring og sosialt samvær, men også her oppleves former for utestengelse og krenkelser. Tilværelsen på skolen kan påvirke den enkeltes psykiske helse og selvfølelse, og ansatte på skolen bør være rustet til å håndtere mobbing og hatprat mot elever med funksjonsnedsettelse.¹

Det å bli utsatt for mobbing, diskriminering eller hatprat i ung alder kan føre til at man ikke fullfører en utdanning og blir ufør eller sosialtrygdet. Det kan hindre deltakelse i fritidsaktiviteter, eller i barne- og ungdomsfrivilligheten. På sikt kan det ha dramatiske konsekvenser for enkeltpersoner og bidra til negativ utvikling i samfunnet gjennom lavere deltakelse i samfunnslivet.

Det er bred enighet om at hatprat utgjør et samfunnsproblem, og regjeringen har utarbeidet en egen strategi mot hatefulle ytringer (2016-2020)². Flere aktører har annonsert at det er behov for mer forskning på hatytringer rettet mot minoritetsgrupper, som personer med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom. Det er lite kunnskap om forekomsten og konsekvensene av hatprat mot personer med funksjonsnedsettelse, og kanskje enda mindre om dette blant ungdom. Ungdom har én felles arena, og det er skolen. Derfor ønsker vi å se på mobbing og hatprat på ungdomsskoler og videregående skoler mot personer med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom.³ Vi håper denne rapporten kan bidra til økt kunnskap.

Formålet med prosjektet og rapporten

Denne rapporten er en del av prosjektet «Stå opp mot hatprat!», et toårig prosjekt som er støttet av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Hovedmålet med prosjektet er å få økt kunnskap og bevissthet om hatprat og mobbing mot personer med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom i skolen, og redusere forekomsten av hatprat og mobbing av denne gruppen. Med denne rapporten ønsker Unge funksjonshemmede å vise hvordan mobbing og hatprat mot denne gruppen kan se ut, og hvilke konsekvenser det kan ha for deres fremtidige muligheter og samfunnsdeltakelse.

Gjennom rapporten har vi kartlagt eksisterende kunnskap og samlet inn data for å:

- Øke kunnskap og bevissthet om forekomst og konsekvenser av hatprat og mobbing på skolen mot personer med funksjonsnedsettelse eller kronisk sykdom.
- Øke interesse og bevissthet hos aktører innen utdanning og samfunnsliv.
- Redusere forekomsten av hatprat og mobbing av ungdom med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom.

¹ Olsen, T., Vedeler, J., Eriksen, J. og Elvegård, K. (2016). *Hatytringer - Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*. Rapport nr. 6/2016. Bodø: Nordlandsforskning.

² Regjeringens strategi mot hatefulle ytringer 2016 – 2020. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

³ Unge funksjonshemmede representerer unge mellom 12 og 36 år med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom, derfor har vi valgt å fokusere på ungdomsskoler og videregående skoler.

Mobbing og hatprat

I denne rapporten ønsker vi å se på hvilke erfaringer personer med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom har med mobbing og hatprat på skolen. Dette omfatter ulike ubehagelige, negative og krenkende opplevelser. Mobbing er en sammensatt sosial prosess som handler om inkludering og ekskludering, og kan ses i sammenheng med makt og hierarkier. Mobbing kan ses på som handlinger som hindrer opplevelsen av å høre til, være en betydningsfull person i fellesskapet og muligheten til medvirkning.⁴ Mobbing er en prosess hvor en person i en svakere eller mer sårbar posisjon, gjentatte ganger blir trakassert eller ekskludert av andre.⁵

Hatprat er et eksempel på en krenkelse og kan ofte ses i sammenheng med andre krenkelser som mobbing, diskriminering og vold, og det kan være vanskelig å skille de fra hverandre. Fellesnevneren er at det er krenkende handlinger i en relasjon hvor det er et skjevt maktforhold.⁶ Mobbing knyttes ofte til krenkelser av individer, mens hatprat knyttes til krenkelser på bakgrunn av gruppetilhørighet. I en rapport fra Nordlandsforskning betraktes hatytringer som en ytterkant, hvor det i den ene enden er sårende kommentarer og andre mindre ubehagelige opplevelser og i den andre enden er det hatytringer og alvorlige og integritetskretnende ytringer. Imidlertid kan ubehagelige opplevelser være alvorlig nok i seg selv, selv om det ikke er hatprat.⁷

Hatprat

Identitetsbasert mobbing er mobbing knyttet til gruppebaserte fordommer om nedsatt funksjonsevne, etnisitet, religion, kjønn, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og lignende.⁸

Identitetsbasert mobbing baseres på hvem man er eller oppfattes å være, og kan være et uttrykk for holdninger til en gruppe. Dette kan ses i sammenheng med diskrimineringsgrunnlag, minoriteter og gruppebaserte holdninger som kan knyttes til fiendtlighet mot en gruppe.⁹

Hatytringer er nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer som rammer individets eller en gruppes verdighet, anseelse og status i samfunnet ved hjelp av språklige og visuelle virkemidler som fremmer negative følelser, holdninger og oppfatninger basert på kjennetegn, som for eksempel etnisitet, religion, kjønn, nedsatt funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og alder.¹⁰

Hatkriminalitet er straffbare handlinger som helt eller delvis er motivert av, eller som har bakgrunn i, hat eller negative holdninger til religion/livssyn, hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse, homofile orientering og/eller nedsatt funksjonsevne.¹¹

⁴ Lund, I., Helgeland, A., & Kovac, V. B. (2017). På vei mot en ny forståelse av mobbing i et folkehelseperspektiv. *Acta Didactica Norge*, 11(3), Art. 5

⁵ Finne, J., Roland, E. og Svartdal, F. (2018). *Relational rehabilitation: Reducing harmful effects caused by bullying*. Nordic Studies in Education, Vol. 38, 4-2018, pp. 352-367. ISSN 1891-5914. Universitetsforlaget.

⁶ Eggebø, H. og Stubberud, E. (2016). *Hatefulle ytringer Delrapport 2: Forskning på hat og diskriminering*. Rapport 2016:15. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

⁷ Olsen, T., m.fl. (2016). *Hatytringer - Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*.

⁸ Utdanningsdirektoratet. *Identitetsbasert mobbing*. Hentet fra: [https://www.udir.no/laring-og-trivsel/mobbing-og-andre-krenkelser/identitetsbasert-mobbing/Rasisme og andre uttrykk for gruppefiendtlighet](https://www.udir.no/laring-og-trivsel/mobbing-og-andre-krenkelser/identitetsbasert-mobbing/Rasisme%20og%20andre%20uttrykk%20for%20gruppefiendtlighet)

⁹ Dembra. *Rasisme og andre uttrykk for gruppefiendtlighet*. Hentet fra: <https://dembra.no/no/utema/rasisme-antisemittisme-og-annen-gruppefiendtlighet/?fane=om-tema&trekk=7>

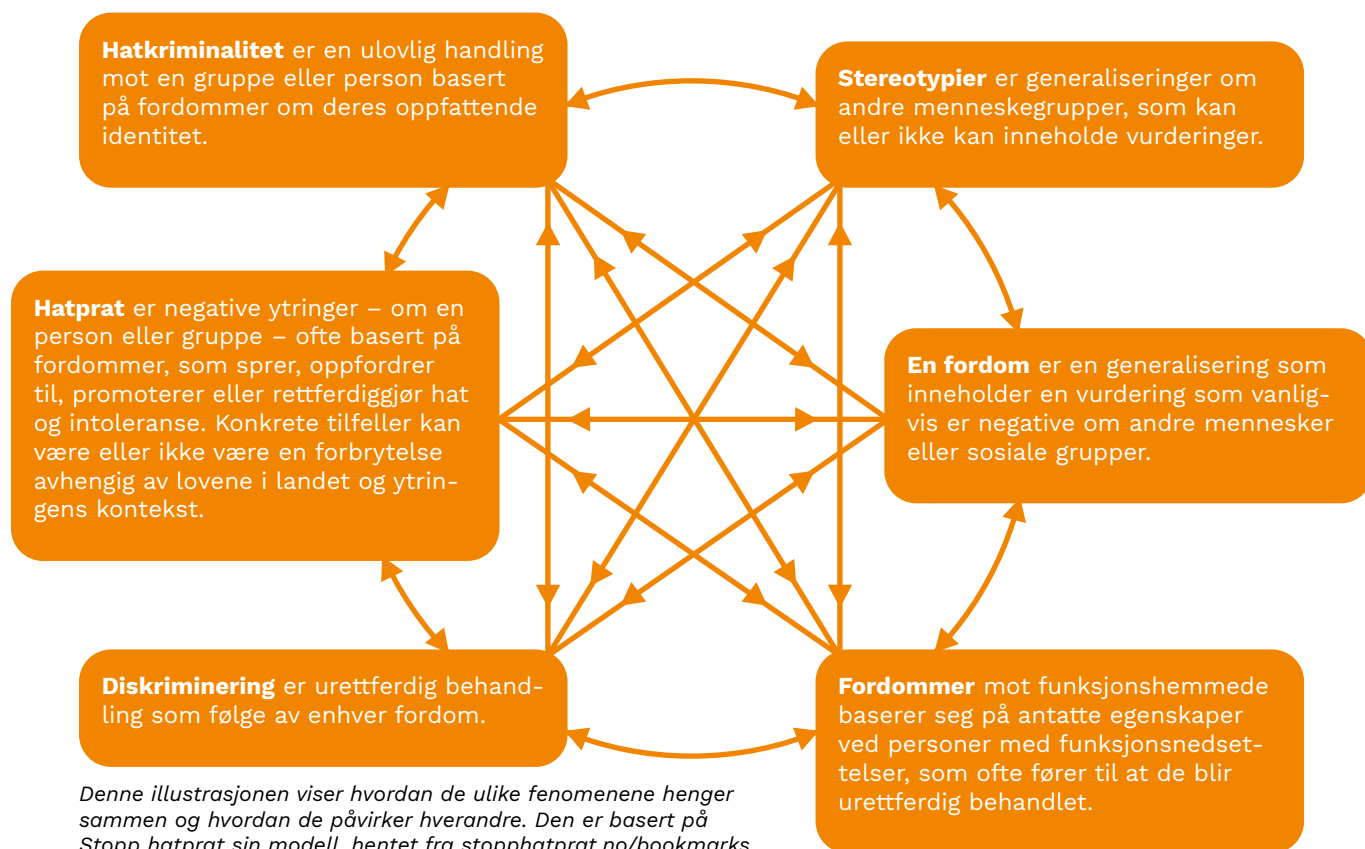
¹⁰ LDO (2015). *Hatytringer og hatkriminalitet*. Oslo: Likestillings- og diskrimineringsombudet.

¹¹ Oslo Politidistrikt. Anmeldt hatkriminalitet i Oslo 2018. Hentet fra: https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter/oslo/rapporter/anmeldt-hatkriminalitet-oslo/Anmeldt_hatkriminalitet_i_Oslo_2018

Det er ulovlig å ytre diskriminerende og hatefulle ytringer etter straffeloven §185. Dette innebærer ytringer som truer, forhåner eller fremmer hat eller forfølgelse mot bestemte grupper eller et individs antatte gruppetilhørighet, som for eksempel personer med nedsatt funksjonsevne. Ifølge straffeloven er en ytring en hatytring kun når den er fremsatt offentlig eller i andres nærvær. En ytring er offentlig når den er fremsatt på en måte som gjør den egnet til å nå et større antall personer.¹² Det kan være vanskelig å finne en entydig definisjon av hatytringer. Det kan være vanskelig å si hvor grensen går mellom straffbare og ikke straffbare ytringer, og kan gjøre det vanskelig å skille de fra hverandre. Som regel er det vanlig å bruke en bredere forståelse av hva hatytringer er enn det som fremgår av straffeloven.

Hatprat bygger på negative stereotypier, fordommer og stigmaer som ser på noen grupper eller individer som mindreverdige på grunn av egenskaper ved dem eller antatte egenskaper basert på gruppetilhørighet. Dette kan ofte knyttes til ekskludering, intoleranse og gruppefiendtlighet for mennesker som ses på som annerledes.¹³ Hatprat kan uttrykkes muntlig så vel som skriftlig, kan fremtre i form av lyd eller bilde og forekomme i skolegården så vel som i klasserommet. Hatprat har et potensiale til å påvirke holdninger i det offentlige rom og rammer ikke bare den som utsettes for hatprat, men også de som identifiserer seg med den utsattes gruppetilhørighet. Hatprat gir uttrykk for holdninger og fordommer, men skaper også holdninger og fordommer og kan føre til negative handlinger, slik som diskriminering. Noen ønsker bevisst å ramme med hatprat, men hatprat kan også komme av at man har dårlige holdninger, er uviten og ikke har forståelse.¹⁴ Hatprat trenger ikke nødvendigvis å være motivert av hat for at det skal være hatprat.

I denne rapporten vurderer vi ikke eksplisitt hvilke definisjoner som bør benyttes, men bruker disse som et verktøy for å forstå ulike ubehagelige og krenkende opplevelser som kommer frem i intervjuene og spørreundersøkelsen som spenner over et bredt spekter av erfaringer. I denne rapporten brukes hatprat og hatytringer som begrep om det samme fenomenet.

¹² Lov om straff § 10. Offentlig sted og offentlig handling

¹³ LDO (2015). *Hatytringer og hatkriminalitet*; Eggebø, H. og Stubberud, E. (2016). *Hatefulle ytringer Delrapport 2*; Nadim, M. og Fladmoe, A. (2016). *Hatefulle ytringer Delrapport 1: Forskning på art og omfang*. Rapport 2016:14. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

¹⁴ Olsen, T., m.fl. (2016). *Hatytringer - Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*.

Funksjonsnedsettelse

Det finnes mange ulike variasjoner av funksjonsnedsettelser og de kan arte seg og oppleves forskjellig. Noen funksjonsnedsettelser er synlige, mens andre er mer eller mindre usynlige. Funksjonsnedsettelsen er noe man har, ikke noe man er. Ved at samfunnet er universelt utformet vil færre møte barrierer som virker ekskluderende. Slike barrierer gjør at personer med funksjonsnedsettelser blir funksjonshemmede.

Funksjonsnedsettelse viser til tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner. Dette kan eksempelvis dreie seg om nedsatt bevegelses-, syns- eller hørselsfunksjon, nedsatt kognitiv funksjon eller ulike funksjonsnedsettelser på grunn av allergi, hjerte- eller lungesykdommer.

Funksjonshemming oppstår når det er et gap mellom et individs forutsetninger og omgivelsenes utforming eller krav til funksjon. Funksjonshemming er ikke en individuell egenskap, men et forhold eller en situasjon som kan oppstå i individets møte med samfunnet/de fysiske omgivelsene.

Dette er definisjonene som Unge funksjonshemmede bruker. Hentet fra Bufdir.no.

Hva vet vi om mobbing og hatprat mot personer med funksjonsnedsettelser?

Det er mange aktører som jobber med tematikk knyttet til mobbing. Det finnes mye forskning på feltet, og det er grundig dokumentert at mobbing kan få negative følger.¹⁵ Omfanget av forskning på hatprat og hvilke konsekvenser det kan få er mer mangelfull, men det som finnes viser til negative konsekvenser. Mobbing og hatprat mot personer med funksjonsnedsettelser er det imidlertid viet mindre oppmerksomhet til, og det er derfor behov for mer forskning på dette området.

Norges Blindeforbund har gjort undersøkelser som viser at to av tre synshemmede barn og unge har opplevd å bli mobbet, og to av tre mener mobbingen hadde sammenheng med synshemmingen.¹⁶ Hørselshemmedes landsforbund gjennomførte en undersøkelse i 2017 som viste at hver fjerde hørselshemmede sier at de opplevde å bli mobbet flere ganger månedlig, og mange opplevde også at skolen visste om mobbingen, men ikke gjorde noe med det.¹⁷ Cerebral Parese-Foreningen har gjort en undersøkelse som viser at minst en tredel av alle barn med Cerebral Parese har erfaringer med å bli mobbet.¹⁸

Nordlandsforskning har laget en omfattende rapport om hatytringer mot funksjonshemmede¹⁹, men kun 16 prosent av respondentene var under 30 år. I rapporten kommer det frem at 41 prosent har opplevd én eller flere former for ubehagelige opplevelser, og at skolen er en av arenaene hvor det skjer. 38 prosent har opplevd én eller flere former for krenkende ytringer, og 32 prosent har opplevd én eller flere former for hatytringer. En studie som ser på erfaringer med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre mino-

¹⁵ Breivik, K., Bru, E., Hancock, C., Idsøe, E. C., Idsøe, T., og Solberg, M. E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsamling om konsekvenser og tiltak*. Stavanger: Læringsmiljøsentret.

¹⁶ Blindeforbundet. *To av tre synshemmede barn og unge blir mobbet*. Hentet fra: <https://www.blindeforbundet.no/om-blindeforbundet/nyhetsarkivet/to-av-tre-synshemmede-barn-og-unge-blir-mobbet>

¹⁷ Frank Ertesvåg (2017). *Ny undersøkelse: En av fire hørselshemmede mobbet i skolen*. Hentet fra: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/vRqWX/ny-undersokelse-en-av-fire-hoerselshemmede-mobbet-i-skolen>

¹⁸ Ivar Kvistum (2017). *Nye tall bekrefter det hun frykter: Mange barn med CP blir mobbet*. Hentet fra: <https://www.handikapnytt.no/nye-tall-bekrefter-det-hun-frykter-mange-barn-med-cp-blir-mobbet/>

¹⁹ Olsen, T., m.fl. (2016). *Hatytringer - Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*.

ritetsgrupper og den øvrige befolkningen viser at personer med funksjonsnedsettelse er mer utsatt for alle typer hatytringer enn den øvrige befolkningen, uavhengig av om de har en funksjonsnedsettelse som er synlig eller usynlig.²⁰

Internasjonal forskning viser at hatprat kan ha store skadevirkninger. Konsekvenser på individnivå kan være depresjon, angst, manglende selvsikkerhet, dårlig selvfølelse, sinne, konsentrasjonsproblemer, manglende følelse av tilhørighet, og en generell følelse av utrygghet. På samfunnsnivå kan hatprat bidra til å holde liv i fordommer og bidra til at enkelte grupper kan bli ekskludert og trekke seg tilbake fra offentlig debatt. Dette kan føre til at noen grupper blir underrepresentert, noe som utgjør et demokratisk problem.²¹ Hatprat kan også føre til mer alvorlige menneskerettighetsbrudd og fysisk vold, hvis en nedvurdering av utsatte grupper blir allment akseptert. Det er mindre forskning i Norge, enn internasjonalt, som tar for seg konsekvenser av hatprat, men det finnes rapporter som indikerer at slike skadevirkninger også finnes her.²²

I Danmark har de tidligere gjennomført en undersøkelse av holdninger til funksjonshemmede²³, og i 2019 kom det en rapport fra forskningsstiftelsen Fafo om holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat i Norge. Det viser seg at de fleste i Norge tror at personer med funksjonsnedsettelse ikke utsettes for diskriminering og hatytringer. Det er flere som tror at menn og etnisk norske utsettes for mer omfattende hatytringer enn personer med nedsatt funksjonsevne. Dette samsvarer ikke med omfanget av hva personer med funksjonsnedsettelse oppgir at de opplever, og kan indikere at det er lite kunnskap i befolkningen om omfanget av diskriminering og hatprat rettet mot denne gruppen.

Det eksisterer mange fordommer knyttet til personer med funksjonsnedsettelse som kan resultere i lave forventninger til dem. Dette kan gjøre det vanskelig å se barrierene for deltakelse på ulike arenaer, fordi den lave deltakelsen ikke oppleves som et resultat av manglende tilrettelegging, strukturelle begrensninger og diskriminering, men oppleves som «normalt» eller «naturlig».²⁴ Personer med funksjonsnedsettelse blir ofte sett på i et omsorgsperspektiv, ved at de betraktes som svake eller hjelpeløse, istedenfor å se på de som likestilte i et rettighetsperspektiv.²⁵

Skolens ansvar og plikter

Skolen er en viktig aktør i samfunnet og er en arena for læring, utvikling, kunnskap og holdninger. Skolen er forpliktet til å fremme og tilrettelegge for mangfold og sikre et inkluderende læringsmiljø bygget på demokratiske prinsipper. Skolen skal bidra til at alle elever får delta i egen identitetsdanning og elever skal motiveres til et aktivt medborgerskap.²⁶

Opplæringsloven omhandler ulike rettigheter man har som elev og hvilke plikter og ansvar skolen har. Kapittel 9 A i opplæringsloven lovfester at alle elever har rett til et trygt og godt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring. Eleven har krav på forsvarelig utbytte av opplæringen og alle elever har rett til en skole som er tilpasset deres behov, også de som har en funksjonsnedsettelse. Skolen skal ha nulltoleranse mot krenking som mobbing, vold, diskriminering og trakassering, og jobbe systematisk og kontinuerlig med dette. Forarbeidene til opplæringsloven poengterer at mobbing, vold, diskrimi-

²⁰ Fladmoe, A., Nadim, M. og Birkvad, S. R. (2019). *Erfaringer med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen*. Rapport 2019:4. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

²¹ Eggebo, H. og Stubberud, E. (2016). *Hatefulle ytringer Delrapport 2; LDO (2015). Hatytringer og hatkriminalitet*.

²² LDO (2015). *Hatytringer og hatkriminalitet*; Staksrud, E., Steen-Johnsen, K., Bernard, E., Gustafsson, M. H., Ihlebæk K. A., Midtbøen, A., Sætrang, S., Trygstad, S., Utheim, M. (2014). *Status for ytringsfriheten i Norge. Resultater fra befolkningsundersøkelsen 2014*. Oslo: Fritt Ord, ISF, IMK, FAFO.

²³ Olsen, H. (2000). *Holdninger til handicappede. En surveyundersøkelse af generelle og spesifikke holdninger*. København: Socialforskningsinstituttet 00:14

²⁴ Tyldum, G. (2019) *Holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat i Norge 2. utgave*. Fafo-rapport 2019:26.

²⁵ Øystein Helmiqstøl (2018). *Imot omsorg*. Hentet fra: <https://psykologtidsskriftet.no/na/2018/09/imot-omsorg>

²⁶ Fra Læreplanens generelle del gjengitt i Dembra. Identitet og tilhørighet. Hentet fra: <https://dembra.no/no/utema/identitet-og-tilhorighet/?fane=om-te-maet&trekk=2>

nering og trakassering (§9A-3) blir brukt som eksempler på krenkelser, og at dette ikke er en uttømmende oppramsing. Krenkelser omfatter også direkte handlinger og verbale uttrykk rettet mot eleven, som for eksempel hatytringer (selv om dette ikke eksplisitt refereres til i loven). Det kan også være snakk om mer indirekte krenkelser som isolering, utestenging og baksnakking. Forarbeidene legger til grunn en forståelse om at krenkelser skal tolkes vidt.²⁷ Alle elever skal møtes med respekt og alle former for diskriminering i skolen skal motarbeides.

Opplæringsloven kapittel 9 A beskriver skolens aktivitetsplikt som innebærer å følge med, gripe inn, varsle, undersøke, sette inn tiltak og dokumentere dersom det er mistanke om eller kjennskap til at en elev ikke har et trygt og godt skolemiljø. Skolen har et ansvar for å informere elever og foresatte om hvilke rettigheter de har, blant annet at de har rett til å melde saker til fylkesmannen hvis en elev ikke har et trygt skolemiljø. I tillegg har skolen et skjerpet ansvar for å ivareta elever med en særskilt sårbarhet, fordi de er i risiko for å bli utsatt for mobbing og andre krenkelser. Et godt læringsmiljø beskytter mot økt sårbarhet.²⁸

Lovbestemmelser

Her har vi samlet noen lovbestemmelser som kan være relevante i sammenheng med å bli utsatt for krenkelser, diskriminering, mobbing og hatprat på skolen hvis man har en funksjonsnedsettelse.

- **Opplæringsloven:** §1-1 og §1-3, Kapittel 5 om Spesialundervisning, Kapittel 9 A om Elevene sitt skolemiljø: §9A-3, §9A-4, §9A-6, §9A-7, §9A-8, §9A-9
- **Likestillings- og diskrimineringsloven:** §1, §6, §7, §8, §12, §13, §21
- **Straffeloven:** §185 og §186

Om undersøkelsen

Rapporten er utarbeidet mellom januar 2019 og mars 2020 og bygger på til sammen 15 intervjuer med unge med funksjonsnedsettelser og kronisk sykdom og ansatte ved ungdomsskoler og videregående skoler. Den bygger også på en spørreundersøkelse om unges erfaringer med skolemiljø og eksisterende litteratur og forskning på feltet. Referansegruppen har vært med på å heve kvaliteten på prosjektet, men står ikke ansvarlig for eventuelle feil eller mangler i denne rapporten.

Spørreundersøkelse

Høsten 2019 gjennomførte vi en spørreundersøkelse om skolemiljø for å få innblikk i hvilke erfaringer unge med funksjonsnedsettelser har fra skolen. Spørreundersøkelsen var anonym og hadde 30 spørsmål, samt kommentarfelt med mulighet til å utdype.

²⁷ Se kapittel 4 Rett til et trygt og godt skolemiljø og nulltoleranse mot krenkelser i Prop. 57 L (2016-2017), Endringer i opplæringslova og friskolelova (skolemiljø). Oslo: Det kongelige kunnskapsdepartement.

²⁸ Utdanningsdirektoratet. *Skolemiljøtiltak - elever med særskilt sårbarhet*. Hentet fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/skolemiljo/tiltak-skolemiljo/skolemiljotiltak-elever-med-sarskilt-sarbarhet/>

Respondentene i spørreundersøkelsen er mellom 16 og 35 år og har en funksjonsnedsettelse eller kronisk sykdom. Ved utforming av spørsmålene til vår spørreundersøkelse har vi sett på andre undersøkelser som omhandler temaet.²⁹

Vi fikk 111 svar på spørreundersøkelsen.³⁰ Deltagere til spørreundersøkelsen ble rekruttert gjennom Unge funksjonshemmedes medlemsorganisasjoner og nettverk. Spørreundersøkelsen ble også distribuert i sosiale medier og på våre nettsider. Det er flere kvinner enn menn som har svart på spørreundersøkelsen, og det er flest respondenter som har gjennomført videregående skole som høyeste utdanning. Det er variasjon i respondentenes diagnoser og funksjonsnedsettelser, og det varierer hvor synlig eller usynlig diagnosen eller funksjonsnedsettelsen er.

Dybdeintervjuer

Våren 2019 ble det gjennomført 6 dybdeintervjuer med unge med funksjonsnedsettelser eller kronisk sykdom i alderen 18-35 år for å få innblikk i hvordan mobbing og hatprat i skolen mot personer med funksjonsnedsettelser og kronisk sykdom kan se ut, og hvilke konsekvenser dette kan få. Informantene ble rekruttert gjennom Unge funksjonshemmede sin nettside, nyhetsbrev og sosiale medier. Det ble lagt vekt på variasjon i diagnose, kjønn, alder og geografisk tilhørighet i utvelgelsen av informanter. Noen har synlige diagnoser, mens andre er kun synlige i noen situasjoner og andre er usynlige.

Det ble også gjennomført 9 dybdeintervjuer høsten 2019 med ansatte i ledelsen ved ungdomskoler og videregående skoler fra ulike steder i Norge. I to av intervjuene deltok mer enn én informant, og totalt er 12 informanter ansatt ved skoler. Intervjuene ble gjennomført for å få innsikt i hvordan skoler jobber med mobbing, hatprat og inkludering, og bevisstheten rundt dette knyttet til personer med funksjonsnedsettelser. Informantene ble rekruttert ved å ta kontakt med ulike organisasjoner og mobbeombud som ga oss tips til skoler.³¹ Vi sendte ut totalt 27 forespørsler til skoler om å delta på intervju. Flere av skolene fikk vi ingen respons fra, noen hadde ikke mulighet til å delta, og noen ønsket ikke å delta i undersøkelsen. For å sikre bredde, har geografisk tilhørighet og størrelse på skolen blitt vektlagt i utvelgelsen av informanter. Andelen av elevene som hadde funksjonsnedsettelser eller kronisk sykdom varierte fra skole til skole.

Utvalget i spørreundersøkelsen og dybdeintervjuene vil ikke være representativt for erfaringene til alle unge med funksjonsnedsettelser eller kronisk sykdom, eller erfaringene til alle ansatte på ungdomsskoler og videregående skoler. Derfor kan vi ikke generalisere. Formålet med undersøkelsen er imidlertid å gi et innblikk i hvordan mobbing og hatprat av personer med funksjonsnedsettelser eller kronisk sykdom kan se ut og hvordan skoler jobber med dette.

Alle informantene er blitt anonymisert slik at de ikke kan identifiseres. Navn som er gjengitt i rapporten er fiktive og noen av de unge informantene er omtalt med diagnosegruppe istedenfor diagnose. Enkelte sitater har blitt redigert med tanke på lengde og klarhet i tekst. Intervjuene og spørreundersøkelsen baserer seg på deltakerens selvopplevde oppfatninger og erfaringer. Det inngår ikke i dette prosjektet å vurdere eller ettergå disse erfaringene.

²⁹ Spesielt spørsmål fra spørreskjemaet i Olsen, T., m.fl. (2016). *Hatytringer - Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer* og Fladmoe, A. m.fl. (2019). *Erfaringer med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen*.

³⁰ Opprinnelig mottok vi 144 svar på spørreundersøkelsen, men det var ikke alle svarene som var fullstendige. Vi fikk 111 fullstendige svar.

³¹ Skolene ble foreslått på grunnlag om de har markert seg som sterke på å jobbe med forebygging og godt skolemiljø, kjent for å ha utfordringer eller skoler som har hatt utfordringer og jobbet for å finne gode løsninger som fungerer.

Hvilke erfaringer har unge med mobbing og hatprat?

I denne delen vil funnene fra spørreundersøkelsen om skolemiljø og intervjuene med unge presenteres. Datamaterialet viser at unge har erfaringer og opplevelser fra skoletiden som kan plasseres på et bredt spekter, hvor de har opplevd alt fra mindre ubehagelige krenkelser og opplevelser til grove og alvorlige krenkelser på grunn av funksjonsnedsettelsen sin. Denne delen presenterer hvordan erfaringer med slike opplevelser kan se ut for personer med funksjonsnedsettelse og hvilke konsekvenser det kan medføre.

Tall fra spørreundersøkelsen

Hvor ofte skjedde ubehagelige hendelser?

- **34,78 %** opplevde ubehagelige hendelser flere ganger i uken.
- **20,65 %** opplevde ubehagelige hendelser 2 eller 3 ganger i måneden.
- **10,87 %** opplevde ubehagelige hendelser omtrent en gang i uken.

Hvor skjedde ubehagelige hendelser?

- **79,35 %** opplevde ubehagelige hendelser på barneskolen.
- **79,35 %** opplevde ubehagelige hendelser på ungdomsskolen.
- **41,30 %** opplevde ubehagelige hendelser på videregående skole.
- De aller fleste ubehagelige hendelsene skjedde i skoletiden (**95,65 %**), men også en betydelig andel opplevde det utenfor skolen (**47,83 %**).
- Ubeklagelige hendelser skjedde i skolegården (**79,35 %**), klasserommet (**70,65 %**), korridoren (**58,70 %**), på vei til og fra skolen (**42,39 %**), garderoben (**34,78 %**), på klassesettur eller leirskole (**33,70 %**), på sosiale medier eller internett (**27,17 %**), på do (**16,30 %**), på SMS (**7,61 %**).

Hvem gjorde at ubehagelige hendelser oppstod?

- **86,96 %** svarte én eller flere som gikk i klassen min.
- **67,39 %** svarte én eller flere som gikk i en annen klasse.
- **28,26 %** svarte én eller flere av lærerne mine.
- **17,39 %** svarte andre lærere eller ansatte på skolen.
- **16,30 %** svarte én eller flere som ikke var elev eller ansatt på skolen.
- **2,17 %** svarte rektor.

Hvorfor tror du at du ble utsatt for ubehagelige hendelser?

- **90,22%** av respondentene svarte at de trodde de opplevde negative eller ubehagelige hendelser på grunn av funksjonsnedsettelsen sin.

Omfanget

Informantene forteller at de har opplevd å få krenkende kommentarer fra både elever og lærere på skolen. Det er ikke unikt å få kommentarer knyttet til funksjonsnedsettelsen, utseende eller grove og alvorlige kommentarer som **«du burde ikke vært født»** eller **«du burde gå og dø»**.

«Jeg fikk et brev der det stod at jeg var så stygg, at jeg var så ugly[stygg] at jeg bare kunne gå og henge meg selv.»

– Hedda, epilepsi, 30 år

«De kalte meg døvefaen, døvejævel, du er ikke verdt en dritt, du burde forsvinne fra verden, at jeg ikke er en del av samfunnet. Det var mye harde ord, og det gikk jo hardt inn på meg, men det så ikke de.»

– Hans, döv, 21 år

Karl som har flere ulike diagnoser, forteller at han fikk negative kommentar og at folk lo når han holdt presentasjoner i klassen. Han fikk også kommentarer om utseende sitt og at han var treig og gikk rart. Videre forteller han at han også ble utsatt for hets i gymtimen fordi han ikke klarte å gjøre alt det de andre gjorde. Marie som er blind, opplevde at noen medelever byttet om punktskriften utenfor toalettet så hun endte opp med å gå på guttetoalettet istedenfor jentetoalettet. Hedda som har epilepsi forteller at medelever kastet ting som snus, papirbiter og viskelær på henne, og at elever hermet etter henne på en ubehagelig måte.

Fortellinger om å bli ekskludert fra det sosiale miljøet eller å bli avvist av andre elever på skolen kommer frem i flere av intervjuene. Utfrysning gjør at man kan føle seg alene og ensom. Mange av informantene opplevde at de ikke fikk være en del av fellesskapet i skolemiljøet og i klassen. Marie opplevde at mange av elevene ikke ville prate med henne og at det var vondt å stå alene når elevene selv skulle dele seg i grupper i klassen. Lignende forteller Sara som har Cerebral Parese at hun følte hun ikke ble sett, følte seg ensom og at hun ikke ble godtatt av de andre. Hun forteller også at hun ikke ble invitert når det var fest. Et annet eksempel er Kine, som har nedsatt bevegessevne, som ble tusjet over på klassebilder av medelever.

«Det finnes flere som har opplevd verre ting enn meg. Jeg har aldri blitt slått, men du får en sånn kald avvisning som sa tydelig at «vi liker ikke deg», eller «vi aksepterer deg ikke.»

– Sara, Cerebral Parese, 35 år

«Veldig mange sa at ungdommer selv må få bestemme hvem de har lyst til å henge med. Det skjønner jeg, men det hadde vært greit å ha noen å snakke med mens man spiste matpakken.»

– Marie, blind, 30 år

Hjelpemidler kan være essensielt for personer med funksjonsnedsettelse eller kronisk sykdom for å kunne fungere i hverdagen. Det er flere av våre informanter som har opplevd at elever prøvde å ødelegge hjelpemidlene deres, for eksempel ved å punktere hjul på en rullestol eller klippe over ledningen på et høreapparat. Noen av informantene opplevde også at elever på skolen prøvde å ta kontroll over hjelpemidlene deres og begrense og kontrollere det fysiske miljøet rundt dem.

«Medelever kunne kjøre meg i rullestol halvveis utenfor trappen, bare for at jeg skulle bli redd. Jeg husker også at de kunne møte meg på skoleveien hjem og helle ut skolesakene mine.»

– Sara, Cerebral Parese, 35 år

Flere av informantene har opplevd å bli innelåst på rom av medelever, og dette blir beskrevet som veldig ubehagelig. Kine opplevde at elevene satt pulter og stoler i veien slik at det ble vanskelig å komme seg rundt med rullestol. Tilsvarende forteller Marie, som er blind, at elever kastet sekkene sine midt i gangen slik at hun holdt på å snuble i sekkene og falle. Medelevene satt også ofte sekker på setene på skolebussen slik at det var vanskelig for henne å finne et sete hun kunne sitte på. Videre opplevde hun at noen tok mobilitetsstokken (hjelpemiddelet) hennes, og syntes dette var veldig ubehagelig siden stokken fungerer som øyne for å orientere seg.

Noen av informantene har opplevd å bli utsatt for fysisk vold. Dette kan regnes som en alvorlig krenkelse. Karl har hypermobile ledd og forteller at elever i klassen prøvde å bøye ut leddene hans slik at han fikk overstrekk i leddene eller at leddene skled ut. Hans som er døv, forteller at han har dårlig balanse og at de andre elevene prøvde å utnytte dette ved å dytte og slå han. Han har også opplevd at medelever kastet skolesekken hans ut i veien fordi de visste at han ikke klarte å høre om det var biler i nærheten. En gang ble han dyttet ut i veien slik at han nesten ble påkjørt av en bil.

Hva har unge opplevd på skolen?

Tall fra spørreundersøkelsen

- **67,57 %** har opplevd at noen har oversett, utestengt eller baksnakket dem.
- **62,16 %** har opplevd å bli gjort narr av eller ledd av.
- **39,64 %** har opplevd å bli hermet etter på en ubehagelig måte.
- **35,14 %** har opplevd at noen har kalt dem stygg, rar eller ekkel.
- **35,14 %** har opplevd å bli slått, sparket, dyttet eller holdt fast.
- **33,33 %** har opplevd å bli kalt «krøpling», «mongo», «hemma» eller lignende.
- **27,03 %** har opplevd at noen har sagt at de er en byrde for samfunnet.
- **26,13 %** har opplevd at noen har skrevet krenkende kommentarer om dem.
- **26,13 %** har opplevd trusler om vold.
- **24,32 %** har opplevd at noen har fjernet, ødelagt eller flyttet på hjelpemidlene deres mot sin vilje.
- **22,52 %** har opplevd at noen har sagt at de er hjelpesløse eller svake.
- **15,32 %** har opplevd at noen har sagt at de ikke burde vært født eller har rett til å leve.
- **7,21 %** har opplevd at noen har delt krenkende bilder eller videoer av dem.

Mangelfull oppfølging av ansvar og plikter

Informantene opplever ikke kun å bli utsatt for ugjerninger fra medelever, men også fra ansatte på skolen. Skolen har som nevnt et lovfestet ansvar for å skape et trygt og inkluderende miljø med nulltoleranse for diskriminering, og som fremmer mangfold og likestilling. Flere av våre informanter føler at skolen ikke har tatt dette ansvaret på alvor. I Nordlandsforskning sin rapport opplever deltakerne i undersøkelsen at lærerutdanningen i liten grad tar opp funksjonsnedsettelse og forbereder lærere på å møte denne elevgruppen.³²

Fordommer og manglende kunnskap

Flere av informantene opplever at det er lite kunnskap i skolen om deres situasjon og funksjonsnedsettelse, og savner økt kompetanse fra skolens side på dette området. De opplever at ansatte på skolen ofte ikke vet hvordan de skal håndtere ulike situasjoner på en god måte.

«Det er synd at lærere generelt vet lite om ADHD hos jenter, og derfor ikke ser tegnene på det.»

–Kommentar fra spørreundersøkelsen, psykiske vansker/lidelser, kvinne, 25-29 år³³

«Jeg fikk en assistent som fotfulgte meg hele tiden og som på en måte ville at jeg skulle henge med de andre funksjonshemmede, noe jeg synes var feil. Jeg ble venn med folk fordi de var venn med meg, ikke fordi de var funksjonshemmet eller ikke funksjonshemmet.»

– Marie, blind, 30 år

«Jeg vil ikke ha kontaktlæreren min til å bære meg som et lite barn. Jeg liker ikke den nærkontakten i det hele tatt. Jeg følte ofte at det var en selvfølge for lærerne at det var greit for meg å bli båret, men det var det ikke.»

– Kine, nedsatt bevegelsesevne, 18 år

Karl opplevde at det var mange som glemte at han hadde funksjonsnedsettelse siden de ikke alltid var så synlige, og derfor var det mange som ikke tok hensyn. Han mener at det er mindre forståelse og kunnskap om usynlige funksjonsnedsettelse enn synlige funksjonsnedsettelse, og opplever at andre synes det er lettere å forstå noe som er synlig. Dette kan henge sammen med at det er vanskeligere å ha håndfast bevis på at man har en funksjonsnedsettelse når den er usynlig, siden man ser «frisk» ut.³⁴ Funnene fra spørreundersøkelsen antyder også at det er flere som har en synlig funksjonsnedsettelse som opplever at lærerne har hatt god kompetanse og kunnskap om funksjonsnedsettelse deres enn hos de hvor det er mindre synlige eller usynlige.

«Mitt største problem er at min funksjonsnedsettelse og kroniske sykdom er usynlig. Når skolearbeidet og skolegangen ble vanskelig var det lite forståelse, selv om skolen har fått masse informasjon og møter med både lege, kompetansesenter og sykehus.»

– Kommentar fra spørreundersøkelsen, ulike diagnoser, kvinne, 16-19 år

Det er en gjenganger hos informantene at det har vært lite forståelse fra skolens side og at det foreligger fordommer og lave forventninger til personer med funksjonsnedsettelse. Unge opplevde ofte at skolen var nedlatende, hadde negative holdninger til elever med funksjonsnedsettelse og undervurderte dem på grunn av funksjonsnedsettelsen.

³² Olsen, T., m.fl. (2016). *Hatytringer - Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*.

³³ Svaralternativene i spørreundersøkelsen om alder ble oppgitt som intervallene: 16-19 år, 20-24 år, 25-29 år og 30-35 år.

³⁴ Tinmannsvik, I. og Skovly, D. (2019). *Men du ser ikke syk ut*. Hentet fra: https://www.nrk.no/norge/xl/_men-du-ser-ikke-syk-ut_-114762967

«Jeg har forståelse for at de var barn, men et sted kommer holdningene fra. Det kom fra innstillingen både på skolen og hjemme tror jeg. Jeg tror at mobbing begynner et sted, og det er med holdninger. [...] Det tok mange år før jeg følte at jeg ble sett på skolen, fordi jeg ble bare stemplet som en svak elev.»

– Sara, Cerebral Parese, 35 år

Karl forteller at en lærer sa at han burde slutte på skolen eller anbefalte han å søke fritak fra vurdering i alle eller flere fag. Videre forteller Marie at hun ble satt i bås fordi hun var blind og skolen hadde en oppfatning om at alle synshemmede var like. Noen av informantene forteller at de opplevde å bli sett på som dumme på grunn av funksjonsnedsettelsen sin.

«Jeg gruet meg veldig til videregående fordi lærere pleide alltid å fortelle meg at: «Du klarer deg så vidt på ungdomsskolen, så på videregående kommer du til å stryke i alle fag. Jeg ser ikke en fremtid for deg eller at du kommer til å få deg en jobb. Jeg vet ikke helt hvordan du skal klare deg».

– Kine, nedsatt bevegelsesevne, 18 år

«Det er viktig at folk på skolen klarer å sette fokus på mulighetene den funksjonshemmede har. Vær klar over begrensningen som finnes, men ikke la de sette noen stopper for noen ting!»

– Kommentar fra spørreundersøkelsen, kvinne, 16-19 år, nedsatt syn og andre funksjonsnedsettelser

Flere av informantene sier at de følte de måtte bevise overfor andre at de tok feil om dem, men at det ikke alltid var like lett på grunn av fordommer. Det er flere av informantene som forteller at de ofte ble oppfattet som late, når det egentlig handlet om at funksjonsnedsettelsen satt begrensninger for dem.

«Hvis jeg satt i gymmen og ikke kunne være med på en aktivitet så tok ikke læreren meg til siden, hun skrek fra andre siden av gymsalen at jeg ikke gjør noen ting og at jeg er lat.»

– Kine, nedsatt bevegelsesevne, 18 år

«Mot slutten av uka så har jeg veldig lav energi og konsentrasjonen er dårligere. Da mener ofte folk at jeg bare er lat eller vil ha fri.»

– Karl, ulike diagnoser, 20 år

Flere av informantene forteller at skolen ikke har hatt tillit til eller troen på dem. De forteller også at de opplevde å ikke bli sett. Skolen så bare funksjonsnedsettelsen eller diagnosen og ikke hele mennesket og eleven. Det er en forventning om at ansatte på skolen skal være tillitspersoner, og informantene synes det var vanskelig å oppleve at dette ikke gjaldt for dem.

«Det er viktigere å bli sett, enn å kunne se.»

– Marie, blind, 30 år.

Mangelfull tilrettelegging

Tilrettelegging av det fysiske miljøet er viktig for å kunne delta, og viktig for sosial inkludering. For å kunne delta i ordinær undervisning med klassen sin og få være en del av fellesskapet der, vil tilrettelegging være essensielt for flere elever som har en funksjonsnedsettelse eller kronisk sykdom. De unge har ulike erfaringer med tilrettelegging på skolen, men tendensen er at tilbudet er mangelfullt. Flere av informantene opplevde at skolen ikke ville forholde seg til funksjonsnedsettelsen og ta det lovpålagte ansvaret for å tilrettelegge. Flere av informantene snakker om at de har hatt lærere som ikke har brydd seg om dem hverken faglig eller sosialt. Opplevelsene de unge har knyttet til ubehagelige opplevelser, kan henge sammen med mangler på andre områder som for eksempel tilrettelegging.

Karl hadde krav på spesialundervisning på grunnskolen, men fikk det ikke og han måtte klage til fylkesmannen flere ganger. Han forteller også at han ble tatt ut av ordinær undervisning, og at han ikke fikk tilrettelegging fordi læreren mente det ville være urettferdig for de andre elevene. Karl føler at han ikke fikk den undervisningen han hadde krav på og opplever store kunnskapshull. Kine forteller at skolen ofte glemte henne og behovet for assistent. Skolen tok heller ikke hensyn eller tilrettela for undervisningen hennes ved lange sykehusopphold. Alle har ulike forutsetninger for å delta i undervisningsløpet og Kine synes det er urettferdig at funksjonsnedsettelsen ikke ble tatt hensyn til.

«Jeg vil trenge tilpasning, tilrettelegging og ekstra tiltak. Jeg får ikke det hvis jeg blir satt på samme linje som alle andre. Selvfølgelig, jeg vil jo være der, men det kan jeg egentlig aldri.»

– Kine, nedsatt bevegelsesevne, 18 år

Det kommer frem i intervjuene at lærere sa ting som **«nei, du kan ikke være med på skitur, det er ingen som kan passe på deg der»** eller **«er det ikke bedre om du bare tar deg fri, så slipper du klasseturen»**. Dette kan ses på som en ansvarsfraskrivelse fra skolens side, og fikk flere av informantene til å føle seg som en byrde eller et problem. Informantene ønsket å delta på aktivitetene akkurat som annen ungdom. Kine som sitter i rullestol, forteller om en klassetur hvor de skulle ta t-bane. På veien hjem fra klasseturen ble hun etterlatt på perrongen med en uerfaren og ufaglært assistent. Hun forteller: **«jeg ser læreren min og læreren min ser meg. Han har allerede tatt inn hele klassen i t-banen. Han vinker til meg inni t-banen og så går banen, og jeg blir forlatt på plattformen»**. Denne opplevelsen ga Kine en følelse av at ingen brydde seg om henne, og at hun ikke betydde noe. Flere av informantene forteller at det var dårlig tilrettelegging i gymtimene og at skolen glemte å tilrettelegge turer, noe som gjorde det vanskelig for dem å være med.

Ekskludering og annerledesgjøring

Elever med funksjonsnedsettelser opplever ofte å bli ekskludert fra fellesskapet ved at de blir tatt ut av den ordinære undervisningen, og dermed blir segregert fra de andre elevene i klassen.³⁵ Forskning viser at halvparten av barn med nedsatt funksjonsevne er utenfor ordinær klasseromsundervisning i ungdomsskolen.³⁶ Segregerte løsninger står i motsetning til prinsippet om *én skole for alle*. En undersøkelse fra Læringsmiljøsentret indikerer at muligheten for å ta noen elever ut av klassen verken bidrar positivt til elevatferd eller læringsmiljø på skolenivå. Oppfatninger om at det er elevene det er noe galt med hindrer skolen i å rette blikket mot læringsmiljøet, og fokuset ligger på elever som

³⁵ Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. *Barn med nedsatt funksjonsevne i skole og fritid*. Hentet fra: https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Oppvekst_og_utdanning/Skole/

³⁶ Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. *Levekårsstatus for personer med nedsatt funksjonsevne*. Hentet fra: https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/

har vansker istedenfor elever i vanskeligheter.³⁷ Sara opplevde å bli stemplet som en svak elev på grunn av funksjonsnedsettelsen og at lærere ikke stilte forventninger til henne, noe som førte til at hun ble plassert i spesialklasse selv om hun ikke ville det eller hadde behov for det. Flere av informantene har opplevd å bli tatt ut av ordinær undervisning og har følt seg ekskludert. Ved å ikke få tilstrekkelig tilrettelegging slik at man kan delta i ordinær undervisning eller på turer og være sammen med klassen sin, kan det bli vanskeligere å ta del i det sosiale fellesskapet.

Elever med funksjonsnedsettelse kan oppleve seg ekskludert av skolen i tilfeller der skolen mangler kunnskap og forståelse for ulike funksjonsnedsettelse og ikke håndterer tilrettelegging på en god måte. Dette kan igjen rettferdiggjøre de andre elevenes ekskludering av medelever, fordi de voksne er rollemodeller. Ungdomstiden kan være en periode som er preget av usikkerhet og overganger, og mange ønsker ikke å skille seg ut. Flere av informantene forteller at det var lite rom for å være annerledes på noen av skolene de gikk på, og opplevde at skolen var med på å understreke at de var annerledes enn de andre elevene. Elevene legger ofte merke til at noen tas ut av klassen eller ikke er der, og det kan påvirke hvordan de oppfatter medelever. Tilrettelegging og bruk av hjelpemidler kan medføre at en elev ses på som annerledes, derfor er det viktig at skolene håndterer dette på en god og inkluderende måte. Elever med funksjonsnedsettelse kan bli ekskludert fordi de forstås som annerledes, og dette kan skape avstand mellom elevene.

«Hver gang jeg ble tatt ut av timene skjønte jeg med en gang at jeg er jo helt annerledes, hva ellers. Det var ingen andre som ble det. Jeg hadde lyst til å bli en del av klassen, men det ble jeg ikke.»

– Hans, döv, 21 år

«Gi elevene med funksjonsnedsettelse det de trenger, men det bør ikke være så åpenlyst og synlig. Det kan bare være en tålmodig lærer.»

– Sara, Cerebral Parese, 35 år

Åpenhet og kunnskap virker i de fleste tilfeller forebyggende for å unngå krenkelser og skaper økt forståelse. Elever med funksjonsnedsettelse kan være sårbare, og tett samarbeid med eleven det gjelder er viktig hvis man skal fortelle om funksjonsnedsettelsen. En situasjon som innebærer å beskrive sin egen tilstand kan for noen være med på å skape en dobbelt sårbarhet. Informasjon må håndteres på en god måte og bør skje på elevens premisser og behov slik at det ikke oppleves som ubehagelig. Karl forteller at han måtte forklare helsesituasjonen sin foran hele klassen eller hvorfor han hadde vært borte når han hadde vært på sykehus, hvis ikke ble det ugyldig fravær. Dette opplevde han som uthenging, og var med på å understreke at han var annerledes. Hedda forteller at hun og foreldrene hadde vært åpne og gitt god informasjon om epilepsi til skolen. Videre forteller hun at skolen kalte inn til et foreldremøte hvor det skulle snakkes om henne og epilepsien. Verken hun eller foreldrene hennes hadde fått informasjon om dette på forhånd, og Hedda følte at hun ble sett på som en byrde fra skolen sin side.

«Skoleverket har for lite kompetanse om de ulike funksjonsnedsettelsene. Byråkratiet er vanskelig, og informasjonen om den enkelte kommer ikke godt nok ut.»

– Kommentar fra spørreundersøkelsen, nevrologisk skade/sykdom, mann, 16-19 år

³⁷ Jahnsen, H., Nergaard, S. og Grini, N. (2011). *Få dem ut av klassen! – men hjelper det?.* I: Bedre skole (2011) Nr. 3, s. 30-36.

Det finnes eksempler i intervjuene på at skolen har utfordringer med å få til inkludering ved å tilrettelegge. Flere av informantene opplever at skolen ikke tar inkludering på alvor, og at den ikke fungerer. Hans forteller at det var tilgjengelige hjelpemidler på skolen, men at disse ikke ble brukt av lærere og elever. Dette førte til at han ikke klarte å henge med i undervisningen, og at han til slutt ble tatt ut av den ordinære undervisningen. Sara forteller at hun hadde en lærer som prøvde å få til inkludering ved at hun skulle spise sammen med noen elever i klassen. Hun bruker tid på å spise, men skjønnte at hun måtte spise fort for at de andre skulle ha tålmodighet til å spise med henne. Dette førte istedenfor til at hun ikke spiste, og skolen trodde at hun hadde spiseforstyrrelse og la ansvaret over på foreldrene. I en kommentar fra spørreundersøkelsen skriver en respondent at hun ble usikker på om andre ble venn med henne for den hun var, eller fordi hun hadde en funksjonsnedsettelse og de andre elevene hadde fått beskjed om å inkludere henne. Hun opplevde inkluderingen til tider som «kunstig» eller «påtvunget». Hun forteller at personer med funksjonsnedsettelser bør inkluderes fordi det er en selvfølge, og ikke fordi man har et ønske om å fremstå som «snill» eller bruke det som «inspirasjonsporno»³⁸.

Opplevelser med å si ifra til skolen

Spørreundersøkelsen viser at 88 prosent har fortalt om ubehagelige opplevelser til noen, mens 12 prosent ikke har fortalt om dette. Undersøkelsen vår viser at de fleste forteller om opplevelsene til noen i familien, og litt over halvparten har fortalt det til én eller flere venner. Det er også litt over halvparten som har fortalt om opplevelsene sine til noen på skolen. De som sa ifra om opplevelsene sine til skolen fortalte det som regel til kontaktlærer eller andre lærere. Andre personer man sa ifra til var rektor, sosialarbeider eller miljøterapeut, helsesykepleier og assistent.

I intervjuene med unge og i spørreundersøkelsen kommer det frem at det oppleves som at lærerne og ansatte på skolen er dårligere til å forebygge og stoppe mobbing, krenkelser og hatprat mot elever med funksjonsnedsettelser enn mot andre elever. Det virker også som at de mener at lærerne på en generell basis burde vært flinkere til å både forebygge og stoppe mobbing. Flere av informantene beskriver opplevelsene sine med å si ifra til skolen som en kamp. Hedda forteller at hun opplevde at hun som barn måtte opptre som en voksen. Det er en gjenganger at skolen ikke tok dem på alvor og at det opplevdes som nytteløst å si ifra. Flere sa også ifra til venner og foreldre som prøvde å hjelpe, men skolen hørte heller ikke på dem, og det ble ikke satt i gang noen tiltak.

«Jeg føler at det var jeg som måtte ta opp kampen for å få ting rett og for å få mobbingen til å slutte. [...] Jeg var en av de elevene som faktisk sa ifra om mobbingen, men skolen gjorde ingenting.»

– Kine, nedsatt bevegelsesevne, 18 år

Flere unge opplevde at skolen ikke trodde på dem, det var ingen tillit, og det endte ofte opp med at de sluttet å si ifra. Noen av grunnene til at de ikke sa ifra til skolen bunner i at de ikke trodde det ville gjøre noen forskjell om man sa ifra, de hadde dårlige erfaringer med å si ifra, det var redsel for at det ville forverret situasjonen og noen synes det var vondt og vanskelig å snakke om. En annen grunn til at de ikke sa ifra var at de ikke følte at det var et reelt tilbud av personer de kunne snakke med.

³⁸ Grue, J. (2015). *Inspirasjonsporno – et underlig fenomen*. Hentet fra: <https://forskning.no/menneskekroppen-funksjonshemming-kronikk/kronikk-inspirasjonsporno--et-underlig-fenomen/1171864>

Når du får beskjed av rektor om at «nå overdriver du», når du står der og gråter og sier at du har det jævlig, da får du ikke lyst til å komme tilbake og si ifra om noe, uansett hva det skulle være.»

– Hedda, epilepsi, 30 år

Flere av informantene opplevde at skolen sa det var dem det var noe galt med og ikke skolemiljøet. Skolen la skylden over på individet istedenfor å ta ansvar selv, og det opplevdes som en ansvarsfraskrivelse. Informantene opplevde ofte at de som plaget dem slapp unna, fordi skolen flere ganger ga uttrykk for at de som plaget ikke mente det vondt eller valgte å tro på de som mobbet. Flere av informantene gir uttrykk for at de følte seg mistenkeliggjort og stigmatisert i møte med skolen, og synes det var vanskelig å vite hvordan de kunne få skolen til å forstå deres opplevelse av situasjonen. Når elever er i en sårbar situasjon, er det viktig at skolen gjenkjenner og forstår, og ikke gjør sårbarhet til en stigmatiserende personlighets-karakteristikk.³⁹

«Kontaktlæreren min sa ofte til meg at det var meg det var noe galt med, og at jeg måtte oppføre meg hvis folk skulle gidde å være med meg.»

– Marie, blind, 30 år

«Hvis jeg sa ifra eller sa det ikke var greit å oppføre seg på en bestemt måte, så ble jeg straffet for at jeg sa ifra til de som hadde mobbet meg. Det ville ikke skolen høre.»

– Karl, ulike diagnoser, 20 år

Opplevelser med å si ifra til skolen

Tall fra spørreundersøkelsen

Hva skjedde når man sa ifra til noen på skolen?

- **68,89 %** svarte at personen lyttet, og forsøkte å gjøre noe for å hjelpe.
- **48,89 %** svarte at personen lyttet, men gjorde ikke noe med det.
- **13,33 %** svarte at personen ikke lyttet.

Etter å ha sagt ifra til noen på skolen opplevde respondentene:

- **31,11 %** hadde færre lignende opplevelser en periode, men så gikk det tilbake til slik det var tidligere.
- **28,89 %** fortsatte å ha lignende opplevelser, men sjeldnere enn før.
- **28,89 %** opplevde at ingenting skjedde.
- **22,22 %** hadde flere ubehagelige eller krenkende opplevelser.
- **15,56 %** hadde ikke flere lignende opplevelser.

³⁹ Utdanningsdirektoratet. *Skolemiljøtiltak - elever med særskilt sårbarhet*. Hentet fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/skolemiljo/tiltak-skolemiljo/skolemiljotiltak-elever-med-sarskilt-sarbarhet/>

Spørreundersøkelsen viser at en del unge opplevde at skolen lyttet og forsøkte å gjøre noe når de sa ifra. Samtidig viser undersøkelsen at skolen ofte lyttet, men ikke satt i gang noen tiltak for å endre situasjonen, eller avfeide det helt. I noen av intervjuene fortelles det om opplevelser med å bli tatt på alvor av skolen. Imidlertid er det flere av informantene som forteller at det ble bedre en periode etter at de sa ifra, men så gikk det tilbake til slik det var før. Det ble ingen varige forandringer. Det kan virke som at skolen setter i gang tiltak, men ikke undersøker effekten av tiltakene og sikrer at de fungerer hensiktsmessig eller langsiktig.

«Selv om skolen har en plan for hva de skal gjøre, så vet de ikke hva de skal gjøre. Jeg savner litt handling.»

– Hedda, epilepsi, 30 år.

Hatprat

Flere av erfaringene og opplevelsene som kommer frem i datamaterialet viser at unge utsettes for ulike ubehagelige opplevelser på grunn av funksjonsnedsettelsen sin. Disse opplevelsene varierer fra mindre ubehagelige opplevelser til grove og alvorlige krenkelser eller hendelser, som hatprat. Hatprat mot unge kommer til uttrykk gjennom muntlig eller skriftlig utsagn som at **«man ikke burde vært født», «man kan gå og henge seg», «har ikke rett til å leve»** eller skjellsord som **«mongo», «retard», «krøpling»** og **«hemma»**, på grunn av funksjonsnedsettelsene sine. Flere unge med funksjonsnedsettelse opplever også hatprat som trusler om vold og blir utsatt for fysisk vold på grunn av sin nedsatte funksjonsevne, som kan ses i sammenheng med hatkriminalitet. De opplever også å bli stengt inne på rom og at hjelpemidlene de er avhengige av blir ødelagt på grunn av at de har en funksjonsnedsettelse. I intervjuene med unge kommer det også frem, som nevnt før, at de opplever at skolen møter de med fordommer, lave forventinger, mistenkeliggjøring og nedlatenhet.

Som nevnt kan hatprat betraktes som en ytterkant, hvor det i den ene enden er hatprat og alvorlige og integritetskrenkende ytringer og i den andre enden er det sårende kommentarer og andre mindre ubehagelige opplevelser.⁴⁰ Flere av informantene opplever å bli sett på som annerledes på grunn av funksjonsnedsettelsen sin. Det å stadig bli minnet på at man blir sett på som unormal eller annerledes kan oppleves like nedverdiggende og sårende som hatprat. Flere av informantene uttrykker at små hendelser i hverdagen kan stikke dypt. Mange som har en funksjonsnedsettelse har opplevd ubehagelige hendelser gjennom hele livet. For flere kan dette ha blitt hverdagslig, og de kan ende opp med å tolerere det, selv om de ikke nødvendigvis akseptere det.

«Det er jo utrolig hva man lærer seg å leve med.»

– Sara, Cerebral Parese, 35 år.

Gjennom normalisering av fordommer og diskriminering kan hatprat være med på å flytte grensen for hva man kan si og gjøre mot personer med funksjonsnedsettelse. Enkeltmenneskers ordbruk har konsekvenser utover enkelthendelser ved at hatprat og andre negative utsagn kan bidra til å forsterke negative holdninger mot personer med funksjonsnedsettelse, dehumanisere dem og legitimere diskrimineringen.⁴¹

⁴⁰ Olsen, T., m.fl. (2016). *Hatytringer - Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*.

⁴¹ Eggebø, H. og Stubberud, E. (2016). *Hatefulle ytringer Delrapport 2*

«Hvis du ser at noen blir mobbet eller utsatt for hatprat så må du ta tak i det. Du kan ikke tenke at det ikke angår deg.»

– Marie, blind, 30 år

Ord og utsagn som kan virke «ufarlige» og «vanlige» kan kommunisere noe nedsettende om personer med funksjonsnedsettelse som gruppe, og være med på å opprettholde fordommer mot denne gruppen. Utsagn som **«er du helt sinnsyk?»**, **«har du helt ADHD eller?»** eller **«er du helt hemma?»** er innarbeidet og normalisert i dagligtalen, og brukes også om personer uten funksjonsnedsettelse. Dette viser hvordan ord knyttet til funksjonsnedsettelse eller diagnoser brukes i negative sammenhenger, og blir stigmatiserende og nedverdiggende, uten at dette nødvendigvis rettes mot en person med nedsatt funksjonsevne. Utsagnet får leve som negativ betegnelse i seg selv uten at de som bruker det er bevisste på at de bruker skjellsord og reproducerer og normaliserer negative holdninger og stereotypier om personer med nedsatt funksjonsevne. Slik praktiserer mange av oss hatprat, ofte uten å være klar over det selv.

«Hatprat» eller «hatytringer» er relativt nye begrep som er lite etablert i norsk sammenheng med tanke på personer med funksjonsnedsettelse sin situasjon.⁴² Dette kan ha sammenheng med at mange ikke tror at denne gruppen utsettes for diskriminering og hatytringer, og har lite kunnskap og bevissthet rundt dette. Begrep eller fenomener som rasisme, sexisme og homofobi er etablert i det norske samfunn, men det mangler et ord eller begrep for å beskrive lignende holdninger rettet mot personer med funksjonsnedsettelse. I Sverige snakkes det for eksempel om funkofobi⁴³ og på engelsk brukes ordene ableism og disablism/disablism⁴⁴. Diskrimineringen av personer med funksjonsnedsettelse anerkjennes ikke på samfunnsnivå på samme måte som rasisme, sexisme og homofobi. Personer med funksjonsnedsettelse er en minoritet på linje med andre minoriteter, men når hatprat eller hatmotiverte handlinger rammer personer med funksjonsnedsettelse bortforklares, bagatelliseres eller nøytraliseres ofte motivet for handlingen. Eksempler kan være at vold mot personer med funksjonsnedsettelse omdefineres som blind vold, eller at motivet for handlingen handler om kjønn eller etnisitet, og ikke funksjonsnedsettelse. Kriminalitet mot personer med nedsatt funksjonsevne registreres også ofte som **«vold mot forsvarsløs person»** istedenfor vold på grunn av nedsatt funksjonsevne, og havner derfor ikke i statistikken om hatkriminalitet.⁴⁵

Det kan gis inntrykk av at det er mindre toleranse for skjellsord som «svarting» eller «homo» enn for ord som «hemma», «mongo» og «retard». Det kan virke som om bevisstheten om at dette er skjellsord om personer med funksjonsnedsettelse ikke alltid er til stede. Den manglende bevisstheten og forståelsen for at personer med funksjonsnedsettelse utsettes for hatprat og diskriminering gjør det vanskelig for de som har blitt utsatt for denne form for menneskerettsbrudd å erkjenne og snakke om det de har opplevd som nettopp hatprat. Dette gjenspeiler seg blant annet i det manglende samsvaret mellom de som oppgir å ha blitt utsatt for hatprat og antall som anmelder dette til politiet. Det er heller ikke uvanlig at de som utsettes for hatprat bruker ord som krenkelser, diskriminering, trakassering og ubehagelige opplevelser istedenfor hatprat når de snakker om erfaringene sine.⁴⁶ Det er få som anmelder hatprat og hatkriminalitet på grunnlag av funksjonsnedsettelse.⁴⁷ Utviklingen er allikevel positiv, flere personer med funksjonsnedsettelse har anmeldt enn tidligere, og enkelte har også fortalt om sine

⁴² Olsen, T., m.fl. (2016). *Hatytringer - Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*.

⁴³ Svenska Akademiens ordliste. *Funkofobi*. Hentet fra: <https://svenska.se/tre/?sok=funkofobi&pz=2>

⁴⁴ Elizabeth Lightfoot (2015). *Disablism and Ableism*. I: International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition) (2015). Hentet fra: <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/ableism>

⁴⁵ Berit Vegheim. *Tilsløring av motiv for hatvold*. Hentet fra: <https://stopdisk.no/artikler/tilsloring-motiv-hatvold/> og Stiftelsen Stopp diskrimineringen. *Hatkriminalitet*. Hentet fra: <https://stopdisk.no/hat-kriminalitet/>

⁴⁶ Olsen, T., m.fl. (2016). *Hatytringer - Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*.

⁴⁷ Politiet (2020). *Anmeldt hatkriminalitet i Oslo 2019*. Oslo politidistrikt. Hentet fra: <https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter/oslo/rapporter/anmeldt-hatkriminalitet-oslo/Anmeldt-hatkriminalitet-i-Oslo-2019>

erfaringer med diskriminering og hatprat i media.⁴⁸ Dette viser viktigheten av kunnskap og mer forskning om hatprat mot og diskriminering av personer med funksjonsnedsettelse.

Konsekvenser

Opplevelsen av å ikke ha et trygt og godt psykososialt miljø, slik som å oppleve mobbing, krenkelser og hatprat kan påvirke skoleprestasjoner og den psykiske helsen til eleven negativt.⁴⁹ Alle informantene våre har opplevd ettervirkninger som følge av ulike negative hendelser på skolen. Mange av informantene har fått dårligere psykisk eller fysisk helse i varierende grad. Flere av informantene forteller at de slet psykisk gjennom skoletiden, og noen i ettertid også. Ord som angst og depresjon dukker opp flere ganger, og flere følte seg ensomme. Noen opplever å ha fått mindre energi til å gjøre ting de har lyst til. Dårligere selvtillit og selvbilde er også noe som går igjen, og noen forteller at de tenker at de ikke er bra nok eller at det er noe galt med dem. Dette fører ofte til lite mestringfølelse, noe våre informanter kjenner seg igjen i. De negative opplevelsene fra skolen kan sette dype spor.

«I dag, så er jeg jo der jeg skal være. Jeg har tatt igjen det tapte, men min barndom blir aldri det samme. Min barndom er ødelagt.»

– Hans, døv, 21 år

«Årene på barne- og ungdomsskolen var mange ganger et sant mareritt. Jeg gruet meg til å gå på skolen. På videregående var det bedre, men jeg var preget av tidligere år og var mye ensom. Jeg er glad jeg er ferdig med skolen.»

– Kommentar fra spørreundersøkelsen, nevrologisk skade/sykdom, mann, 25-29 år

Hedda forteller at hun ofte gråt seg selv i søvn fordi hun gruet seg til å gå på skolen. Dette førte til at hun fikk flere epileptiske anfall, noe som ga utslag i verre helse både fysisk og psykisk. Andre informanter snakker om at de fikk konsentrasjonsvansker på skolen og motivasjonsproblemer. Flere forteller at de holdt seg for seg selv, og noen unngikk sosiale settinger. Noen av informantene forteller at de ikke snakket om opplevelsene sine og ba ikke om hjelp fordi de ikke ville være til bry. Dette gjorde at noen informanter ga opp og mistet motet.

«Jeg tror om jeg hadde hatt flinkere lærere, bedre inkludering i klassen som hadde vært mer naturlig, så tror jeg at jeg hadde sittet med en bedre følelse i dag.»

– Sara, Cerebral Parese, 35 år

Mange av informantene fikk økt fravær fordi de ikke ønsket å være på skolen. Flere forteller at de dro hjem fra skolen eller droppet å dra fordi de gruet seg. Noen byttet også skole eller valgte å flytte i håp om en bedre skolehverdag. Flere av informantene opplevde at skoleprestasjonene ble dårligere og flere har hull i kunnskapen som en følge av at det har vært mangelfull tilrettelegging og lite inkludering i undervisningen. For personer med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom er utdanning en viktig faktor for å kunne komme seg på arbeidsmarkedet og spiller en avgjørende rolle for sosial inkludering i voksen alder.⁵⁰

⁴⁸ Tarjei Kidd Olsen (2019). *Politiet må erkjenne at funksjonshemmede er en spesielt utsatt gruppe*. Hentet fra: <https://www.vartoslo.no/politiet-ma-erkjenne-at-funksjonshemmede-er-en-spesielt-utsatt-gruppe/>

Tamarin Varner (2019). *Et samfunn som tolererer hat: Amir Hashani utsatt for grov hatkriminalitet*. Hentet fra: <https://www.nettavisen.no/nyheter/et-samfunn-som-tolererer-hatamir-hashani-utsatt-for-grov-hatkriminalitet/3423640270.html>

Cornelia Kristiansen (2016). *Tamarin (25) har CP og ble grovt hetsset på Oslo trikken*. Hentet fra: <https://www.dagbladet.no/nyheter/tamarin-25-har-cp-og-ble-grovt-hetsset-pa-oslo-trikken--jeg-ble-spyttet-pa/63607694>

⁴⁹ Breivik, K., m.fl. (2017). *Å bli utsatt for mobbing*. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak.

⁵⁰ Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. *Høyere utdanning*. Hentet fra: https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Oppvekst_og_utdanning/Hoyere_utdanning/

«Hadde ting vært tilrettelagt og jeg hadde blitt lyttet til, så hadde kanskje ikke veien gått videre til NAV og uføretrygd, men heller til fullføring av høyere utdanning og en jobb med en stabil inntekt.»

– Kommentar fra spørreundersøkelsen, ulike diagnoser, kvinne, 30-35 år

«Grunnen til at jeg flyttet hjemmefra var mobbingen.»

– Hans, døv, 21 år

Informantene forteller at de negative opplevelsene har ført til at det er vanskelig å ha tillit til og stole på andre, noe som kan føre til at man får et mindre sosialt nettverk. Karl forteller at han noen ganger unnlater å fortelle om diagnosen sin til nye folk han møter, fordi han er usikker på reaksjonen. Marie forteller at det tok lang tid før hun klarte å fungere sosialt. Hun har derfor deltatt mindre i nærmiljøet etter skolegangen fordi hun ikke har hatt et nettverk. Lite sosialt samvær og dårlig selvfølelse gjorde at hun ikke visste hvordan hun skulle håndtere de vonde opplevelsene og følelsene. Dette førte til at hun mobbet en annen med funksjonsnedsettelse når hun gikk på skolen for å få utløp for følelsene sine. Dette er noe hun har angret på hele voksenlivet.

Noen av informantene har opplevd traumer eller traumatiserende opplevelser. Hans snakker om at han kan få «flashbacks» av vonde episoder han ønsker å glemme. For noen er det også knyttet skam til egen historie. Flere av informantene snakker om selvmordstanker og selvskading, og en forteller at han prøvde å ta livet sitt.

«Jeg har vært så bestemt på at jeg skal ta livet av meg. Jeg tenkte ikke på noen, det eneste jeg tenkte på, det var frihet. Jeg vil ha frihet, jeg vil være i fred.»

– Hans, døv, 21 år

«Jeg ville ikke på skolen, og begynte med selvskading. Jeg skrev brev til mamma og pappa om at jeg ikke ville leve mer.»

– Hedda, epilepsi, 30 år

Konsekvenser av negative opplevelser på skolen

Tall fra spørreundersøkelsen

- **65,22 %** har fått dårligere selvtillit.
- **63,04 %** har følt seg ensomme.
- **57,61 %** har følt seg utrygge.
- **57,61 %** har opplevd at det er vanskelig å stole på andre.
- **55,43 %** har følt seg deprimert og nedstemt.
- **46,74 %** har blitt opprørt og sint.
- **43,48 %** har oftere holdt meninger for seg selv.
- **23,91 %** har unngått å gå på skolen.
- **16,30 %** har byttet skole.
- **7,61 %** har sluttet på skolen.

Flere av informantene snakker om at de har opplevd personlig utvikling og at de vonde opplevelsene har gjort dem sterkere på noen områder. **Spørreundersøkelsen viser at 38 prosent som har dårlige opplevelser fra skolen svarer at de har blitt bedre rustet til å håndtere fremtidige utfordringer og 22 prosent svarer de har blitt mer engasjert i saker som er viktige for dem.** Alle informantene har et ønske om å kunne bidra til at andre kan få det bedre, og snakker om at det er viktig å ta vare på de gode øyeblikkene. Flere har engasjert seg i frivillig arbeid, organisasjonsarbeid og politikk.

«Jeg prøver egentlig å bruke de negative opplevelsene jeg har hatt til noe godt, eller til å prøve og endre ting.»

– Karl, ulike diagnoser, 20 år

Informantene utviser en utrolig stå på vilje, i tillegg til stor omsorg for andre. De synes det er viktig med åpenhet om skammen, og ønsker å stå frem og fortelle sine historier, siden det er mange andre som ikke klarer eller vil snakke om sine opplevelser. De ønsker at elever med funksjonsnedsettelse skal få en bedre skolehverdag og håper at skolen og andre personer ikke gjør de samme feilene som de ble utsatt for. For de vet at det fortsatt er mange av dem som ikke har det bra på skolen.

«Jeg vil ikke at folk skal ha det sånn som jeg hadde det på skolen, for det var ganske jævlig.»

– Hedda, epilepsi, 30 år

«Man skal gi alle en sjanse, både som elev og som menneske. Man må lære å se mennesker. Jeg har ikke blitt sett, derfor har jeg ønsket at nå skal jeg se medmenneskene mine.»

– Sara, Cerebral Parese, 35 år

Gode opplevelser og nøkkelpersoner

Selv om informantene snakker mye om de negative opplevelsene sine fra skolen, finnes det også eksempler på at de har hatt positive opplevelser hvor de har følt seg inkludert og sett. Nøkkelpersoner er en gjenganger i disse fortellingene og har vært vesentlig for opplevelsen av en god tilværelse på skolen. En nøkkelperson kan ses på som en viktig person som har vært der når ting har vært vanskelig eller som har bidratt til at man har fått det bedre. Flere av informantene snakker om at de har hatt foreldre eller familie som har stått på for dem og vært en støtte gjennom vanskelige perioder. Det er flere av informantene som også nevner at de har hatt en lærer eller ansatt på skolen, eller noen i klassen som har fungert som en nøkkelperson for dem. Informantene forteller at små ting som kan virke ubetydelige kan bety mye på både godt og vondt.

«Det viktigste for meg var bare at jeg fikk, eller traff en lærer som så hva som bor i meg, og som gjorde at jeg fikk den gode følelsen.»

– Sara, Cerebral Parese, 35 år

Hedda forteller at alle de tre årene på ungdomsskolen var bra. Der var det gode lærere, et godt skolemiljø og samhold i klassen, med mange aktiviteter og samarbeid. Det var også aksept for å være annerledes. Sara snakker om at det var god tilrettelegging med egen timeplan og fag på videregående, og opplevde også å få flere venner. Dette ga en

følelse av å være godtatt. Hun forteller også om en lærer som trodde på henne og bygde henne opp igjen etter ungdomsskolen, noe som gjorde at hun opplevde mestring og fikk bedre karakterer på skolen. Flere av informantene forteller lignende historier hvor de har følt seg inkludert og sett i skolemiljøet.

«Jeg syns skoletjenesten på videregående har fungert veldig bra. Med en gang det kom opp at jeg slet veldig psykisk fikk jeg faste timer hos helsesøster og etter hvert hos psykiatrisk bedriftseier på skolen ukentlig inntil jeg fikk innvilga psykolog. Det tror jeg reddet meg egentlig.»

– Karl, ulike diagnoser, 20 år

«På barneskolen var jeg heldig og fikk alt av tilpasset undervisning etter at de andre elevene var ferdige på skolen. Jeg ble ikke tatt ut av undervisningen, og det merket jeg veldig. Jeg hadde en ekstra lærer som sørget for at undervisningen var tilpasset til meg. Det var ikke tilpasset til noe enklere, det var bare tilpasset å være synshemmet. Så det syns jeg var fint.»

– Marie, blind, 30 år

Informantene vektlegger lærernes viktige rolle for inkluderingen i skolemiljøet og tilrettelegging i skolen. Spørreundersøkelsen viser også at lærere spiller en viktig rolle for elevenes opplevelse av et trygt og godt skolemiljø.

«Læreren har jo utrolig mye makt både på godt og vondt.»

– Sara, Cerebral Parese, 35 år

Svarene fra undersøkelsen viser at unge mener det er lærerne som bør ta størst ansvar for at elever med funksjonsnedsettelse skal føle seg inkludert på skolen. Undersøkelsen viser også at rektor og elever i klassen bør ta ansvar. Noen av respondentene mener at de selv har et ansvar for å bli inkludert på skolen. Når vi spurte respondentene om hvem som bidro til at de opplevde positive opplevelser på skolen svarte en veldig stor andel «kontaktlærer». Andre lærere, foreldre, medelever og klassekamerater bidro også til at de opplevde positive opplevelser. Det var også flere som svarte at det var de selv som bidro til at de opplevde positive ting på skolen. Dette kan kanskje også ses i sammenheng med at flere av respondentene og informantene har uttrykt at de ikke har fått hjelp eller blitt sett eller hørt av skolen, så de har måttet ta grep selv.

Positive opplevelser på skolen

Tall fra spørreundersøkelsen

- **65,45 %** har fått nødvendig tilrettelegging av undervisning eller pensum.
- **61,82 %** har fått delta på den samme undervisningen og skoleaktivitetene som andre elever.
- **53,64 %** har hatt lærere som har stilt passende forventninger.
- **49,09 %** har enkelt kunnet komme seg inn og bevege seg rundt i skolebygget uten hinder.
- **41,82 %** har opplevd seg som en del av et inkluderende klassemiljø.
- **40,91 %** har fått være med på å påvirke egen skolehverdag.
- **30,00 %** har hatt lærere som har hatt god kunnskap og kompetanse om funksjonsnedsettelsen sin.
- **29,09 %** har blitt lyttet til av skolen når de har fortalt om at noen har oppført seg dårlig mot dem.
- **16,36 %** har hatt lærere som har hatt god bevissthet om mobbing, krenkelser og hatprat mot elever med funksjonsnedsettelse.

Positive opplevelser bidro til at:

- **58,70 %** har følt seg inkludert og verdsatt.
- **48,91 %** har klart å fullføre skolegangen.
- **39,13 %** har fått bedre selvtillit.
- **34,78 %** har fått en eller flere venner.
- **29,35 %** har fått bedre resultater på skolen.
- **26,09 %** har fått mer energi.
- **22,83 %** oftere uttrykker hva de mener.
- **19,57 %** oftere møtte opp på skolen.

I spørreundersøkelsen forteller unge med funksjonsnedsettelse hva de mener er viktig for å få til inkludering i skolen. De nevner nødvendig tilrettelegging av undervisning eller pensum, lærere som har god kompetanse og kunnskap om funksjonsnedsettelse og at det å oppleve seg som en del av et inkluderende klassemiljø hvor man blir sett, er viktig for å få til inkludering av personer med funksjonsnedsettelse i skolen. Å kunne delta på samme undervisning og skoleaktiviteter som andre elever og bli lyttet til av skolen når man forteller om ubehagelige opplevelser kom også frem som viktige faktorer.

Hva forteller skolene?

I denne delen presenteres funnene fra intervjuene med ansatte i ledelsen på ungdomsskoler og videregående skoler. Vi presenterer skolenes erfaringer, hvordan de jobber mot mobbing og med inkludering av elever, og hvilke tanker de har gjort seg rundt temaet for rapporten. Det er sannsynlig at våre informanter som er ansatte i skolen har positive holdninger til personer med funksjonsnedsettelse og har en intensjon om å inkludere denne gruppen, siden de har stilt opp til intervju. Det er verdt å merke seg at gode intensjoner ikke nødvendigvis speiler de faktiske realitetene og opplevelsene hos elever med nedsatt funksjonsevne i skolen, selv om det er ønske om å gjøre godt.

Skolene vi har snakket med har erfaring med blant annet mobbing, utestenging, vold, billedeling og stygge kommentarer på sosiale medier. Mange sier likevel at de opplever lite problemer knyttet til elever med funksjonsnedsettelse, og melder at de har få erfaringer eller episoder hvor elever med funksjonsnedsettelse blir utsatt for ubehagelige opplevelser og krenkelser. Dette samsvarer ikke med hva som rapporteres av unge. Samtidig kommer det frem i flere av intervjuene at ansatte på skolene uttrykker at de ikke er så bevisste på problematikk og utfordringer knyttet til elever med funksjonsnedsettelse. Ansatte uttrykker at dette kanskje er noe de bør bli mer oppmerksomme på og jobbe mer med.

«Vi har foreløpig ikke hatt noen større saker på at elever med funksjonshemming har vært mobbet eller krenket.»

– Rektor ungdomsskole, mann

«Vi har eksempler på elever med funksjonshemminger som opplever at de blir krenket, også over tid, og at det er noe som kan sette seg ganske hardt for den enkelte.»

– Avdelingsleder ungdomsskole, mann

Negativ språkbruk

Skolene vi har intervjuet forteller at det kan være en del stygg ordbruk blant ungdom, som kan anses som en slags sjargong og ukultur. Det virker som at negativ språkbruk normaliseres blant ungdom. Flere av skolene uttrykker at negative utsagn knyttet til funksjonsnedsettelse ikke er det de hører mest av, og flere opplever at det er få episoder hvor elever med funksjonsnedsettelse har fått negative eller krenkende kommentarer. Samtidig forteller skolene at ord som «mongo», «hemma», «retard», og kommentarer som «har du ADHD?» eller «er du helt hemma?» blir brukt på skolen. Ord som «hore», «bitch», «morrapuler», «neger», «jævla homo» og utsagn om at «du kan gå og henge deg» og «dø i helvete» brukes også på skolen av elevene. Slik språkbruk vitner om at hatprat er en del av skolehverdagen.

«Vi opplever at en del elever her på skolen og i alle andre ungdomsskoler i Norge har en språkbruk som er utenfor det vi aksepterer. En måte å omgå på som er en del av ungdomskulturen som kommer til uttrykk i ord og vendinger de bruker.»

– Avdelingsleder ungdomsskole, mann

Det er ikke uvanlig at ord som «hemma» eller «retard» brukes som et synonym for å være dum. En videregående skole med flere elever med nedsatt hørsel forteller at det er noen av elevene som bruker ordet «døvt» i negative sammenhenger («døvt» brukes for eksempel for å gi uttrykk for at noe er «kjedelig»/«teit»). Denne skolen synes ikke det er greit å bruke et ord for en funksjonsnedsettelse på en slik nedsettende måte. Flere av skolene forteller at stigmatiserende [skjells]ord knyttet til funksjonsnedsettelser brukes om elever både med og uten funksjonsnedsettelser. Ord knyttet til funksjonsnedsettelser eller diagnoser brukes i negative sammenhenger på skolen uten at det nødvendigvis rettes mot en elev med nedsatt funksjonsevne. Som nevnt tidligere brukes negativt språk om funksjonsnedsettelser, og bidrar til negative holdninger om denne gruppen uten at de som reproducerer fordommene er klar over det.

Det er flere av skolene som uttrykker at de ikke er så bevisste på hatprat, og at det ikke finnes noen spesifikke planer eller tiltak som retter seg mot hatprat i skolen. En utfordring med hatprat er at det ikke inngår systematisk i arbeidet mot mobbing.⁵¹ Imidlertid sier en avdelingsleder på videregående skole at kapittel 9 A i opplæringsloven indikerer at man skal bekjempe hatprat fordi elever som opplever hatprat har en utrygg skolehverdag. Som nevnt tidligere står det i forarbeidene til opplæringsloven at krenkelser skal tolkes vidt og hatytringer er nevnt som et eksempel på krenkelser skolen skal jobbe mot.

«Vi kan krysse av for at vi ikke er bevisst på hatprat.»

– Rektor videregående skole, kvinne

Mange av skolene opplever at elever som regel ikke bruker stygge ord bevisst for å såre noen, og at elevene ikke egentlig mener noe med det. Imidlertid er det ikke sikkert at mottaker av budskapet opplever det på samme måte. De fleste elevene vet at man ikke skal skrive eller si stygge ord til hverandre, men de gjør det allikevel. Det kan virke som at flere ungdom bagatelliserer og rettferdiggjør sin egen språkbruk ved å si at man «bare koddet» eller «tuller», «alle andre gjør det» eller at «det var ikke vondt ment».⁵² Som medelev har man også et medansvar, og skolene mener det er viktig å gjøre ungdom bevisste på egen språkbruk og at andre kan bli såret. Noen av skolene uttrykker at det kan være utfordrende å få elevene til å innse alvoret.

«Målet vårt er å få elevene til å tenke gjennom hva de sier og reflektere over og vurdere sitt eget språk. Det er en prosess vi aldri blir ferdig med, og noe vi må gripe tak i hele tiden.»

– Fagleder videregående skole, mann

⁵¹ LDO (2015). *Hatytringer og hatkriminalitet*.

⁵² Johannes Finne, Erling Roland, Svartdal, F. (2018). *Relational rehabilitation: Reducing harmful effects caused by bullying*. Nordic Studies in Education, Vol. 38, 4-2018, pp. 352-367. Oslo: Universitetsforlaget

Tiltak

Intervjuene med skolene viser at det er variasjoner i hvordan skolene jobber med inkludering og mobbing og hvilke metoder som benyttes, men at det også er mange likhetstrekk. En avdelingsleder på videregående snakker om at ulike skoler har sin unike elevsammensetning, og hver skole må finne den metoden som fungerer best for dem. Det kommer nye elever hvert år og de som har gått der har blitt et år eldre. Man kan ikke nødvendigvis belage seg på at tidligere praksis fungerer på en ny sammensetning av elever.

«Det gjelder å ha et mangfold av ulike tiltak og aktiviteter. Så er det noen av de som funker og noen som ikke funker. Vi må hele tiden ha press på å være på tilbudssiden, være aktive og prøve å inkludere flest mulig i aktivitetene.»

– Fagleder videregående skole, mann

Kapittel 9 A i opplæringsloven gjelder for alle elever, også de med funksjonsnedsettelse. Imidlertid tyder intervjuene på at dette er en gruppe som trenger økt fokus. Flere av skolene trekker frem at det er viktig å jobbe systematisk med kapittel 9 A i opplæringsloven slik at den blir godt innarbeidet.

«Vi har jobbet mye med miljøet til elevene. Med kapittel 9 A, som kom høsten 2017, ble arbeidet for et trygt og godt skolemiljø skjerpet. Vi har jobbet systematisk fra denne tid og har laget en egen lokal plan for hvordan vi skal håndtere saker knyttet til dette.»

– Rektor videregående skole, kvinne

En viktig faktor som flere av skolene snakker om når det kommer til forebygging, er å være tett på og følge opp situasjoner tidlig, for å hindre eskalering. Observasjon og kartlegging er viktig her. Flere av skolene synes den årlige elevundersøkelsen er en god måte å kartlegge skolemiljøet for å få et overblikk. Det kommer frem i intervjuene at det er viktig med systematikk og formalisering av arbeidet mot mobbing, samtidig som det er viktig å involvere seg, ha samtaler og følge opp sakene og elevene.

«Vi må bli flinke på saksgang. Det vil ikke i seg selv redusere mobbing, men skaper en bevissthet og gjør det lettere å svare på og behandle situasjoner riktig i etterkant. Samtidig er aktiv involvering av elever, foresatte og ansatte nødvendig.»

– Rektor ungdomsskole, mann

En avdelingsleder på ungdomsskolen snakker om at det er viktig å ha et tydelig faglig eller sosialt skolemiljømessig mål for den enkelte elev når man setter inn ressurser. Han forteller at noen ganger gjør de bare noen faste generelle grep som de kjenner godt. Dette kan føre til at man ikke blir gode nok på å spisse tiltak slik at de fungerer hensiktsmessig. Det blir derfor viktig å sette seg konkrete mål, velge hensiktsmessige tiltak og gjennomføre de, og deretter evaluere om målene er nådd.

«Vi har en klasse som har hatt mye spesialundervisning, og det har egentlig ikke fungert. Vi satt inn mer og mer ressurser i den klassen uten å endre metode, så det ble flere folk som gjorde de samme tingene som ikke fungerte. Derfor så vi på organisering på nytt, og la om metoden i den klassen fremfor å pøse på med folk og ressurser.»

– Assisterende rektor ungdomsskole, kvinne

Alle skolene vi har snakket med samarbeider både internt og eksternt med andre for å få et godt skolemiljø. Det kan for eksempel være helsesøster, rådgivere, samarbeidsskoler, utekontakt, politi, Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), sosionomer, miljøterapeut, psykolog, miljøarbeider, helsesykepleiere eller kompetansemiljø som Rosa kompetanse. Skolene forteller at det også er viktig å samarbeide og ha en god dialog med foreldre for å forebygge og stoppe mobbing og krenkelser tidligst mulig. Det er viktig å snakke om problematikken på hjemmebane for å skape gode holdninger. Flere av skolene trekker frem at det er nyttig å lære av samarbeidspartnere og deres erfaringer. Det finnes mange eksisterende metoder og tiltak som kan benyttes for å jobbe mot mobbing og med inkludering.

Samarbeid med elevråd, elevstyre og elever blir også trukket frem i intervjuene med skolene. Flere av skolene snakker om å legge til rette for at elevene skal kunne engasjere seg, slik at alle kan bli hørt. Noen av skolene snakker om at det er viktig med elevmedvirkning slik at elevene får et eierskap til prosessene og tiltakene som skolen igangsetter. En avdelingsleder på videregående opplever at det ofte fungerer bedre å la elevene være med på å påvirke eller bestemme hvordan de ønsker å ha det på skolen i stedet for å ha plakater med formaninger som at «du skal» eller «du skal ikke».

«Jeg tenker det er kjempeviktig å spille på elevene og la elevene være med på å bestemme hvordan de skal skape felleskap.»

– Avdelingsleder videregående skole, kvinne

Varsling

Flere skoler forteller at de er avhengige av at elever og lærere melder inn negative situasjoner, og at overgangen fra grunnskole til videregående skole kan være utfordrende. Dette kan for eksempel være på grunn av dårlig informasjonsflyt mellom ulike skoler og kommuner, som igjen fører til at det blir vanskelig å kartlegge og følge opp. Det er viktig at skolen har nødvendig og tilstrekkelig informasjon for å kunne hjelpe og tilrettelegge.

«Vi gjør det vi kan for å se og hjelpe, men det er ikke alt vi har sjans til å se. Vi må få hjelp av elever for å kunne hjelpe de videre [...] Noen ganger kommer vi til kort fordi vi ikke har kunnskap og ikke får informasjon tidlig nok til å kunne forebygge, men må reparere mer i ettertid.»

– Rektor videregående skole, kvinne

Skolene forteller at det kan være en utfordring for dem å oppdage det som skjer på fritiden, på internett og i sosiale medier. Selv om det skjer ting utenfor skoletiden må skolen forholde seg til dette fordi det påvirker skolehverdagen. Flere av skolene snakker om at det er viktig å være åpne om utfordringene de har, og ikke late som alt er bra når dette ikke er tilfellet. Det er også viktig å tilpasse seg, følge med og ikke være naiv. Skolene vi har snakket med opplever at mange av elevene ser på skolen som et trygt sted, men at

elevene drar med seg negative hendelser fra fritiden inn i skolehverdagen. Imidlertid er det ikke sikkert at de som blir mobbet eller plaget sier ifra.

«Jeg må jobbe mye med det som foregår utenfor skolen. For jeg tror at innenfor skolen så har vi ganske god kontroll for vi er tett på med lærere.»

– Rektor på videregående skole, mann

En av de videregående skolene snakker om at de har jobbet mye med en varslingskultur hvor det skal være lav terskel for å ta opp problemstillinger og for å si ifra om man ikke har det bra. Mobbeknappen⁵³ er et eksempel på en lavterskel ordning hvor man kan melde ifra hvis man blir mobbet, som flere av skolene vi har snakket med benytter seg av. Flere av skolene vektlegger at det er viktig å være synlig og tilgjengelige for elevene slik at de har noen på skolen å snakke med hvis det er behov for det. Assisterende rektor på en ungdomsskole forteller at elevene skal merke at det skjer noe når de sier ifra. Skolen må skape tillit til elevene ved å ta de på alvor og vise handling. De ansatte på skolene snakker om at det er viktig å fokusere på den individuelle subjektive opplevelsen, og ikke bare på hva som rent praktisk skjedde.

Noen av skolene har erfart at elever og lærere kan ha en ulik oppfattelse av en situasjon. På skolen er det elevens opplevelse som skal stå i sentrum. Derfor er det viktig å jobbe med lærerkultur og ha fokus på hvordan man ønsker at voksne på skolen skal oppføre seg og hvordan de fremstår for elevene. Skolene snakker om at de jobber med å bevisstgjøre lærere rundt mobbing og at de skal være gode forbilder. Flere av de ansatte forteller at det er viktig med relasjonsbygging mellom elev, lærere, foresatte og andre ansatte.

«Det kan oppstå misforståelser når elever og lærere oppfatter den samme situasjonen ulikt, og det kan føre til at en ny sak oppstår. Det er hva eleven føler som er relevant her, og da kan ikke læreren komme i ettetid å si at «men jeg mente det ikke sånn».»

– Rektor på videregående skole, mann

Inkludering og tilrettelegging i undervisning

Inkludering av elever med funksjonsnedsettelse har sammenheng med hvilke holdninger og innstillinger som er hos skolen, medelever og elevenes foreldre. Flere av skolene forteller at det er viktig å tilrettelegge for de som har behov for det, og at dette er viktig for å få til inkludering.

«Å behandle alle likt er å behandle alle ulikt med tanke på hva den enkelte trenger.»

– Avdelingsleder videregående skole.

Skolene synes det er viktig å legge til rette for at elever skal kunne følge ordinær undervisning der det er mulig. Flere av skolene opplever at det har hatt positiv effekt å inkludere elever med funksjonsnedsettelse i ordinære klasser.

⁵³ Mobbeknappen er en elektronisk varslingskanal for elever, foreldre og foresatte. Mobbeknappen brukes til å varsle om mobbing eller krenkelser som elever opplever.

«Vi har ingen spesialklasse, men vi har elever som får spesialpedagogisk opplæring. Det prøver vi å organisere inkluderende ved å gjøre det i klasse eller i grupper. Vi er imot stigmatiseringen med den en-til-en [undervisningen] og veldig ulik behandling fra det resten av elevene får.»

– Avdelingsleder ungdomsskole, mann

«Vi har de siste årene jobbet for å få med de som ligger i grenseland til spesialundervisning, eller tilpasset opplæringen slik at elevene i større grad kan få opplæringen sin i ordinær klasse med styrking av ekstra lærer eller miljøarbeider. Det ser vi en veldig positiv effekt av. De scorer bedre og gir bedre tilbakemeldinger på trivsel.»

– Rektor videregående skole, mann

En rektor på ungdomsskolen forteller at han syns det er en feil tankegang at elever som ikke passer inn i A4-forventinger til en elev skal bli tatt ut av klassen. Videre forteller han at de som trenger spesialundervisning skal få det, men han misliker tankegangen om at elever som ikke passer inn, ikke har utbytte av ordinær undervisning. På denne skolen har de derfor jobbet med å dreie fokus fra individet til at det handler om miljøet.

«Jeg tror det vil være en berikelse for funksjonshemmede å gå på en vanlig skole, men det kan være noen skolemiljø eller klassemiljø som er negative. Det handler om hvor god man er på inkludering i skolen, hvor god man er på inkludering i gruppa og kanskje hvor tydelig man setter grenser for hva som er akseptert og ikke.»

– Avdelingsleder ungdomsskole, mann

En av de videregående skolene opplever at lærere og elever glemmer at de må ta hensyn og tilrettelegge for elever ned funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom. Skolen oppfatter at det ikke er med vilje, men at det skjer ubevisst. Det kan for eksempel være at lærere og elever glemmer å snakke i mikrofon eller snur seg bort fra elever som er avhengige av å se mimikk og ansiktsuttrykk. Skolen forteller at de stadig må minne elever og lærere på at de må huske på å ta hensyn, og syns selv at de må bli bedre på å tilrettelegge for elever med funksjonsnedsettelse. De mener det er lett å glemme små enkle ting som man ikke tenker over, men som er viktige for den enkelte.

«Vi opplever lite direkte trakassering av våre elever med funksjonsnedsettelse. Jeg syns det er stor aksept for dem. Elevene viser omsorg og forståelse når vi snakker om inkludering og medansvar. Våre utfordringer er mer på nivå med forglemmelse [...] Det går på utfordringer på det sosiale og praktiske mer enn ondskapsfull mobbing og uthenging.»

– Fagleder videregående skole, mann

Fagleder fra sitatet over mener at tilrettelegging for en elev kan være noe hele klassen tjener på. Hvis en elev har behov for et lavt støynivå fører det eksempelvis til at det blir mer ro i klasserommet, noe som er en fordel for alle. Lignende mener en avdelingsleder på videregående at man burde se positivt på tilrettelegging, i stedet for å tenke at det er slitsomt og krever mer arbeid.

I noen av intervjuene med skolene kommer det frem at assistenter eller voksne på skolen kan skape avstand mellom elevene. En avdelingsleder på videregående forteller at det kan hende at barn og unge ikke tar kontakt med elever som har en assistent, fordi den voksne kan bli et mellomledd i kommunikasjonen mellom elevene. Hun håper at assistentene er dyktige til å håndtere dette, ettersom hun ikke vet om rutiner for å unngå at det skjer. Videre uttrykker en assisterende rektor på en videregående skole at ungdom kan bli usikre i situasjoner når de ikke vet hva funksjonsnedsettelsen innebærer, noe som kan føre til at de ikke tar kontakt.

«I en ideell verden så skulle det vært sånn at elever i ordinære klasser slo seg ned ved bordet til elever med funksjonsnedsettelser. Det foregår ikke noe mobbing eller noe, men det handler litt om utrygghet, at man er usikker. To elever går ikke og setter seg ned på bordet med de med tyngst autisme for det blir for utrygt for de tror jeg.»

– Assisterende rektor videregående skole, kvinne

«Jeg vet ikke om det er ungdommen med diagnosen som er bremseklossen eller om det er fordi det sitter en fagarbeider eller en ansatt ved siden av.»

– Avdelingsleder videregående skole, kvinne

Retter blikket mot skolemiljøet

Målrettet arbeid for et godt skolemiljø er et viktig tiltak i arbeidet mot mobbing og hatprat. Det er vel så viktig å se på strukturene som gir grobunn for eller tillater negative handlinger, som på enkeltpersoner som utfører ugjerningene. Flere av de ansatte legger vekt på at det er avgjørende å jobbe for et godt skolemiljø for å få bukt med mobbing. Noen av de ansatte på skolen snakker om at det er vesentlig å ha kunnskap om den enkelte elev og kunne se dette i en sammenheng.

«Vi må klare å være helhetlig i det vi holder på med. Vi har mange diskusjoner hvor vi snakker om at enkeltelever er urolige eller enkeltelever plager andre, men vi har erfart at det sannsynligvis er miljøet rundt de enkelte elevene som ikke er inkluderende nok.»

– Avdelingsleder ungdomsskole, mann

En av de videregående skolene opplever at det ofte kan være noen elever som styrer i det sosiale miljøet og påvirker hvordan de andre elevene oppfører seg, og at dette er noe skolen må ta tak i. Denne skolen opplever at det gir resultater når de også ser på passive eller aktive medløpere og ikke bare fokuserer på de elevene som krenker eller er igangsettere. Det er også mange elever som har en tilskuerverolle.

«Vi har dreid fokuset mer og mer bort fra å tenke at det er enkeltelever som utøver krenkelser, og over til å tenke at det er et miljø som skaper negative forventninger og negativ gruppedynamikk, og som dermed skaper negativ adferd [...] Ofte ligger forklaringen på mobbing i gruppedynamikken eller i utrygge sosiale forhold, og det vi har sett.»

– Rektor ungdomsskole, mann

Flere av de ansatte på skolen vektlegger at det er viktig at elevene føler seg som en del av klassen, skolen og fellesskapet. Elevene skal ikke føle seg som en brikke i et stort system, og noen av de ansatte uttrykker at dette kan være en utfordring på større skoler. Flere av skolene vi har snakket med opplever at utenforskap og ensomhet blant elever generelt er en utfordring. Mange av de ansatte opplever at elever ikke nødvendigvis blir bevisst stengt ute, men at de føler seg utenfor fellesskapet fordi de ikke helt har klart å finne sin plass.

«Jeg hadde noen elever som følte seg utenfor, men det var ingen som mobbet dem, man bare føler seg ikke som en del av klassen. [...] Vi har et mål om å skape disse små arenaene i denne svære skolen som gjør at man kan finne hverandre på tvers av linjer og på tvers av alder, og på tvers av alt annet.»

– Avdelingsleder videregående skole, kvinne

En avdelingsleder på videregående skole snakker om at de jobber etter et utgangspunkt om at elevmiljø er for viktig til at man kan overlate det til elevene. Flere av skolene uttrykker at det er viktig å ha en tydelig og god klasseledelse. Det er eksempelvis flere av de ansatte som snakker om at lærere styrer hvem som skal jobbe sammen i klassene, slik at det ikke skal være noen som ikke blir valgt eller ikke har noen å være med. Slike ting påvirker gruppedynamikk og klassemiljøet.

Åpenhet er viktig for toleranse og nedbryting av fordommer

Flere av skolene uttrykker at det er viktig med åpenhet. Det er viktig å være åpen om funksjonsnedsettelse og snakke med lærere og elever om dette slik at de får nødvendig kunnskap og kompetanse, og slik bidra til å lettere skape forståelse og bryte barrierer.

«Det er veldig viktig at medelever får kunnskap om hva det vil si å ha en funksjonsnedsettelse og konsekvensene av det og at alle må være med på å ta ansvar, ikke bare lærere, men også medelevene.»

– Fagleder videregående skole, mann

En rektor på en videregående skole forteller at de har en elev med ADD (Attention Deficit Disorder) som de ikke klarte å tilrettelegge ordentlig for på grunn av manglende dialog, åpenhet og kunnskap. Dette førte til at andre elever og lærere reagerte negativt på elevens oppførsel. En annen rektor forteller at åpenhet kan være vanskelig å få til, fordi det varierer hva foreldre og eleven ønsker å være åpne om. Hun opplever det som frustrerende når foreldre ikke forstår at åpenhet gir alle andre en bedre forutsetning for å forstå og bidra positivt. En rektor opplever at åpenhet kan forhindre spekulasjoner og baksnakking basert på rykter. Samtidig er det viktig at eleven føler seg komfortabel med å snakke åpent om funksjonsnedsettelsen, og dette må skje på elevens premisser. Det er ikke alle som vil være komfortable med å snakke åpent om funksjonsnedsettelsen sin til medelever, og det må respekteres.

«Åpenhet er alltid positivt så lenge det skjer i en ålreit setting. Vi må derfor tenke nøye gjennom hvordan vi gjør det. Vi oppfordrer elevene til åpenhet, men vi venter til de er klare. Vi tror veldig på åpenhet. Det er en forutsetning for at vi skal klare å få til gode nok forståelser på kryss og tvers.»

– Avdelingsleder ungdomsskole, mann

Skolene vi har vært i kontakt med uttrykker at det kan være lettere å inkludere elever som har synlige funksjonsnedsettelse enn elever som har usynlige funksjonsnedsettelse. Flere av de ansatte på skolene forteller for eksempel at det kan være mer utfordrende å inkludere elever med psykiske lidelser, fordi det kan være vanskeligere å se og forstå behovet for tilrettelegging. Lite kunnskap, bevissthet og forståelse for funksjonsnedsettelse gjør det vanskelig å tilrettelegge og inkludere. Assisterende rektor på en videregående skole opplever at elevene er forståelsesfulle og rause når det kommer til funksjonsnedsettelse og psykisk helse. Hun forteller videre at det virker som at toleransen for avvikende atferd er mindre når det er noe som er utydelig og diffust, fordi medelevene synes det kan være vanskelig å forstå hva atferden bunner i. Mange av skolene opplever at elevene er forståelsesfulle så lenge de har fått informasjon.

Toleranse og aksept for mangfold og annerledeshet er viktig for å få til et inkluderende skolemiljø. En ansatt i et miljøteam på videregående forteller at de har fokus på at ingen er «annerledes» eller «spesiell» i negativ forstand, og at alle er like mye verdt. En avdelingsleder på ungdomsskolen forteller at når de jobber med klassemiljø så jobber de med å få elevene til å se verdien av mangfold. De fokuserer på at det å bli kjent med andre er en ferdighet, og at det å vise omsorg for hverandre er en viktig grunnleggende verdi å ha i en klasse.

«Alle er spesielle på en eller annen måte, og vi prøver å ufarliggjøre det med at annerledeshet og mangfold er bra for oss. Det skal ikke være en belastning. Vi fokuserer på at det skal være en berikelse å ha elever som er forskjellige og har ulike behov som kan bidra på ulike måter i klassemiljøet. Jeg opplever at det er god forståelse så lenge elevene får det forklart og får kunnskap om det.»

– Fagleder videregående skole, mann

«For meg så handler det om inkludering og et mangfold hele tiden. Det er forskjellene våre som gjør oss unike. [...] Vi må se på hverandres forskjeller som styrker ikke svakheter, uavhengig av hvilke forskjeller det går på.»

– Avdelingsleder videregående, kvinne

Vilje og motivasjon til forbedring

Skolene vi har intervjuet gir uttrykk for at de ønsker å inkludere elever med funksjonsnedsettelse både faglig og sosialt og har en positiv innstilling til dette. Det kan være lett å betrakte personer med funksjonsnedsettelse som en homogen gruppe, men det er de ikke. Flere av de ansatte snakker om at det er viktig å huske på at personer med funksjonsnedsettelse er ulike og har ulike behov. Det er viktig å ikke sette alle i samme bås. Noen av de ansatte snakker om at man må se hele eleven med funksjonsnedsettelse, og ikke bare diagnosen eller funksjonsnedsettelsen.

«Våre elever med nedsatt hørsel er veldig ulike og har individuelle variasjoner. Det eneste de egentlig har felles er at de har nedsatt hørsel, så vi må være forsiktig med å ikke sette alle sammen i samme bås [...] Vi har fokus på at de skal få være normale 16-17 åringer når de får den tilretteleggingen de trenger.»

– Fagleder videregående skole, mann

Fagleder fra sitatet forteller at dersom elevene får den tilretteleggingen de trenger så blir de ikke hemmet i lærings situasjonen. Videre forteller en avdelingsleder på videregående skole at det er viktig å fokusere på hva elevene kan få til, ikke hva de kommer inn med. Det er viktig å ha tillit til elevene, ha tro på at elevene kan få til ting og stille forventninger.

«Målet er hva du kan lære mens du er her. Det spiller ingen rolle hvor du bor eller kommer fra, om du sitter i rullestol eller om du er så dyslektisk at skolen er en utfordring, uansett hva slags bakgrunn du har.»

– Avdelingsleder videregående skole, kvinne

Alle skolene vi har intervjuet har fokus på mobbing og jobber systematisk med dette, men det er flere som ikke er like bevisste på elever med funksjonsnedsettelse i denne sammenhengen. Intervjuene med ansatte viser også at flere av skolene ikke er særlig bevisste på hatprat. Mange av skolene vi har intervjuet uttrykker både vilje og motivasjon til å forbedre seg på disse områdene. Flere av skolene sier at de synes det har vært fint å kunne få delta i undersøkelsen fordi det har gitt dem mulighet til å reflektere over og bli mer bevisste på hva de gjør i arbeidet mot mobbing, og hva de bør sette mer fokus på. Videre er det flere av skolene som gir uttrykk for at de ønsker å sette større fokus på utfordringer knyttet til personer med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom på sin skole.

Anbefalinger fra Unge funksjonshemmede

1. Kunnskap om de særskilte formene for mobbing og hatprat elever med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom møter i skolen bør inn i lærerutdanningen, slik at lærere blir forberedt på å forebygge og håndtere krenkelser. Det er viktig å bryte ned barrierer og fordommer denne elevgruppen møter på i skolen for å skape et inkluderende skolemiljø.
2. Eksisterende tiltak mot mobbing og hatprat i skolen må i større grad inkludere elever med funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer. Kunnskap og bevisstgjøring om personer med funksjonsnedsettelse og hvilke rettigheter de har bør tydeligere inn i læreplanene.
3. Alle elever med funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer bør inkluderes i det ordinære klassemiljøet på lik linje med andre elever.
4. Alle skoler burde ha et eget elevombud med særskilt ansvar for det psykososiale miljøet.
5. Det bør iverksettes mer forskning på mobbing og hatprat mot elever med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom, samt hvordan det kan forebygges og håndteres.
6. Hatprat og mobbing mot elever med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom må anerkjennes og tas tak i ved alle skoler i Norge. Hatprat må settes på agendaen!

Verktøy om mobbing og hatprat

Som en del av prosjektet Stå opp mot hatprat! vil det også utvikles et verktøy som kan brukes for å jobbe med mobbing og hatprat mot personer med funksjonsnedsettelse og kronisk sykdom. Verktøyet kommer i løpet av høsten 2020 og vil være tilgjengelig på Unge funksjonshemmedes hjemmeside sammen med rapporten.

Besøk <https://ungefunksjonshemmede.no/ressurser/publikasjoner> for å lese mer.

Har du blitt utsatt for hatprat, krenkelser eller diskriminering?

Her er noen ressurser som kan være til hjelp:

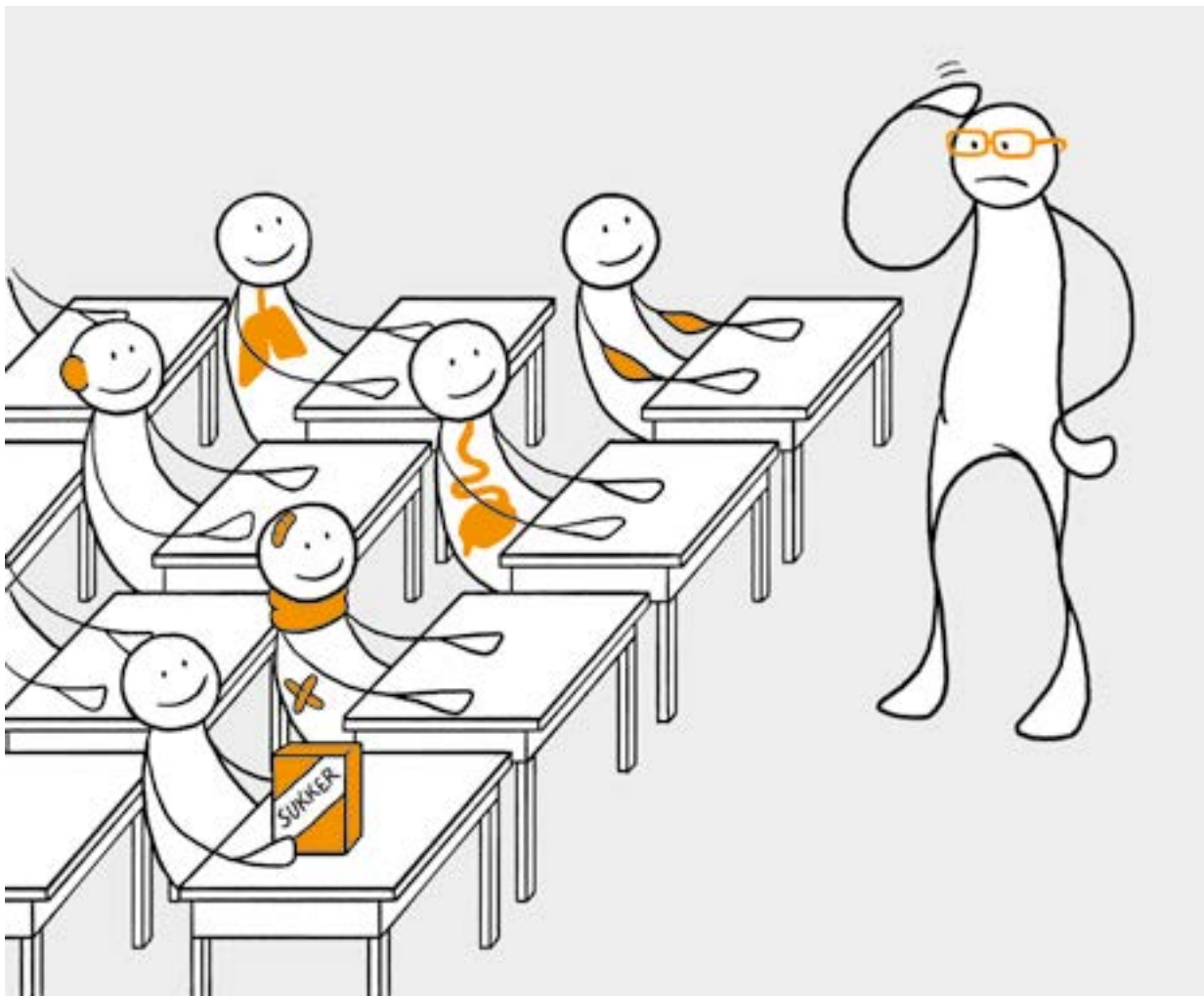
Likestillings- og diskrimineringsombudet: <https://www.ldo.no>

Diskrimineringshjelpen og Meglingsbenken (DiMe): <https://folkehjelp.no/samfunnsengasjement/likestilling/diskrimineringshjelpen-og-meglingsbenken-dime>

Politiet: <https://www.politiet.no/kontakt-oss/stottesenter-for-kriminalitetsutsatte/>

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet: https://bufdir.no/vold/hatytringer/Hva_gjor_du/

Elev-, lærling- og mobbeombudene i Norge: www.elevombudene.no

Om Unge funksjonshemmede

Unge funksjonshemmede er en interesseorganisasjon for 37 frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner, som til sammen har over 25 000 medlemmer.

Vårt formål er å sikre deltakelse og samfunnsmessig likestilling for ungdom med funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer.

Unge
funksjonshemmede

Unge funksjonshemmede

Mariboegate 13
0183 Oslo

ungfunk.no